CONCLUZIILE AVOCATULUI GENERAL VERICA TRSTENJAK prezentate la 6 iulie 2010 [1]

I — Introducere

1. Prezenta cauză are ca obiect o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare formulată, în conformitate cu articolul 234 CE [2], de Budapesti II. és III. Kerületi Bíróság (Tribunalul Districtelor II și III din Budapesta, denumit în continuare „instanța de trimitere"), prin care această instanță a adresat Curții de Justiție o serie de întrebări referitoare la interpretarea Directivei 93/13/CEE a Consiliului din 5 aprilie 1993 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii [3].

2. Cererea de pronunțare a unei hotărâri preliminare își are originea într-un litigiu între VB Pénzügyi Lízing Zrt. (denumită în continuare „reclamanta din acțiunea principală"), pe de o parte, și domnul Ferenc Schneider (denumit în continuare „pârâtul din acțiunea principală"), pe de altă parte, având ca obiect rambursarea unui împrumut. Prin intermediul întrebării preliminare se solicită, printre altele, să se stabilească care este rolul Curții de Justiție în ceea ce privește garantarea aplicării uniforme, în toate statele membre ale Uniunii Europene, a nivelului de protecție a drepturilor consumatorilor prevăzut de Directiva 93/13. Se impune să se răspundă la această întrebare prin raportare la jurisprudența Curții și, în special, la Hotărârea din 4 iunie 2009, Pannon, pronunțată în cauza C-243/08 [4].

II — Cadrul juridic

A — *Dreptul comunitar*

1. Statutul Curții de Justiție

3. Articolul 23 din Protocolul privind Statutul Curții de Justiție prevede:

„În cazurile prevăzute la articolul 35 alineatul (1) din Tratatul UE, de articolul 234 din

1 — Limba originală: germana.

2 — Procedura trimiterii preliminare este reglementată, în conformitate cu Tratatul de la Lisabona de modificare a Tratatului privind Uniunea Europeană și a Tratatului de instituire a Comunității Europene din 13 decembrie 2007 (JO C 306, p. 1), la articolul 267 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene.

3 — JO L 95, p. 29, Ediție specială, 15/vol. 2, p. 273.

4 — Hotărârea din 4 iunie 2009, Pannon (C-243/08, Rep., p. I-4713).

Tratatul CE și de articolul 150 din Tratatul CEEA, decizia instanței naționale care își suspendă procedura și sesizează Curtea este notificată Curții de către instanța națională respectivă. Această decizie este apoi notificată de către grefierul Curții părților în cauză, statelor membre și Comisiei, precum și Consiliului sau Băncii Centrale Europene, în cazul în care actul a cărui validitate sau interpretare este contestată provine de la aceste entități, și Parlamentului European și Consiliului, în cazul în care actul a cărui validitate sau interpretare este contestată a fost adoptat în comun de aceste două instituții.

În termen de două luni de la data ultimei notificări, părțile, statele membre, Comisia și, dacă este cazul, Parlamentul European, Consiliul și Banca Centrală Europeană au dreptul de a depune la Curte memorii sau observații scrise.

În cazurile menționate la articolul 234 din Tratatul CE, decizia instanței naționale este notificată, prin grija grefierului Curții, și statelor părți la Acordul privind Spațiul Economic European, altele decât statele membre, precum și Autorității de Supraveghere a AELS menționată de acordul respectiv, care, în cazul în care este vizat unul dintre domeniile de aplicare ale acordului, pot depune la Curte memorii sau observații scrise, în termen de două luni de la data notificării.[…]”

4. Articolul 23 din Statutul Curții de Justiție a fost modificat odată cu intrarea în vigoare, la 1 decembrie 2009, a Tratatului de la Lisabona de modificare a Tratatului privind Uniunea Europeană și a Tratatului de instituire a Comunității Europene [5]. Totuși, aceste modificări nu au adus decât un număr limitat de clarificări în ceea ce privește procedura întrebărilor preliminare, care este reglementată în prezent de articolul 267 TFUE.

2. Directiva 93/13

5. Potrivit articolului 1 alineatul (1) din Directiva 93/13, scopul acestei directive este de apropiere a actelor cu putere de lege și a actelor administrative ale statelor membre privind clauzele abuzive în contractele încheiate între un vânzător sau furnizor și un consumator.

6. Articolul 3 alineatul (1) din directivă prevede:

„O clauză contractuală care nu s-a negociat individual se consideră ca fiind abuzivă în cazul în care, în contradicție cu cerința de bună-credință, provoacă un dezechilibru semnificativ între drepturile și obligațiile părților care decurg din contract, în detrimentul consumatorului.”

5 — JO 2008, C 115, p. 210.

7. Articolul 6 alineatul (1) din aceeași directivă prevede:

„Statele membre stabilesc că clauzele abuzive utilizate într-un contract încheiat cu un consumator de către un vânzător sau un furnizor, în conformitate cu legislația internă, nu creează obligații pentru consumator, iar contractul continuă să angajeze părțile prin aceste clauze, în cazul în care poate continua să existe fără clauzele abuzive."

8. Articolul 7 alineatul (1) are următorul cuprins:

„Statele membre se asigură că, în interesul consumatorilor și al concurenților, există mijloace adecvate și eficace pentru a preveni utilizarea în continuare a clauzelor abuzive în contractele încheiate cu consumatorii de către vânzători sau furnizori."

B — *Dreptul național*

9. Din decizia de trimitere rezultă că legiuitorul maghiar a transpus Directiva 93/13 în mai multe etape. Dispozițiile în vigoare sunt rezultatul modificărilor aduse de Legea nr. III din 2006, care se află, printre altele, la originea articolelor 205/A, 205/B și 209-209/B din Codul civil maghiar (Polgári törvénykönyv, denumit în continuare „CC").

10. Potrivit articolului 205/A alineatul 1 din CC, orice clauză contractuală pe care o parte o stabilește în prealabil, în mod unilateral și fără participarea celeilalte părți, în scopul încheierii unor contracte multiple și pe care părțile nu au negociat-o în mod individual trebuie considerată o clauză contractuală generală.

11. În conformitate cu articolul 205/A alineatul 2 din CC, revine părții care invocă respectiva clauză sarcina de a proba că aceasta a fost negociată în mod individual de părți. Dispoziția menționată se aplică în egală măsură în cazul în care între părți există un dezacord cu privire la aspectul dacă au fost negociate în mod individual clauzele contractuale stabilite în prealabil și în mod unilateral de cocontractantul consumatorului.

12. Conform articolului 205/A alineatul 3 din CC, pentru ca o clauză să fie calificată drept clauză contractuală generală, nu sunt relevante nici domeniul de aplicare, forma sau modul de formulare a acesteia, nici împrejurarea că aceasta este inclusă în contractul însuși sau într-un act separat.

13. Articolul 205/B alineatul 1 din CC prevede că o clauză contractuală generală nu devine o parte a contractului decât dacă partea care se prevalează de aceasta a oferit celeilalte

părți posibilitatea de a-i cunoaște conținutul și dacă această din urmă parte a acceptat-o, în mod expres sau implicit.

14. Potrivit articolului 205/B alineatul 2 din CC, cealaltă parte trebuie să fie informată în mod specific cu privire la existența unei clauze contractuale generale care derogă în mod semnificativ de la practica contractuală obișnuită sau de la normele aplicabile contractului ori care derogă de la o clauză care se aplica anterior în relațiile dintre părți. O astfel de clauză nu devine o parte a contractului decât în cazul în care cealaltă parte – după ce i s-a atras atenția în mod specific cu privire la acest aspect – a acceptat-o în mod expres.

15. Articolul 205/C din CC prevede că, în cazul unei incompatibilități între clauza contractuală generală și o altă clauză a contractului, aceasta din urmă este considerată element al contractului respectiv.

16. În conformitate cu articolul 209 alineatul 1 din CC, o clauză contractuală generală sau o clauză a unui contract încheiat cu un consumator care nu a fost negociată în mod individual este abuzivă atunci când, în mod unilateral și fără niciun fel de justificare, cu încălcarea cerințelor de bună-credință și de loialitate, instituie drepturi și obligații ale părților de natură să îl dezavantajeze pe cocontractantul părții care a impus clauza respectivă.

17. Articolul 209 alineatul 2 din CC prevede că, în momentul aprecierii caracterului abuziv al clauzei, trebuie să se examineze toate circumstanțele care au determinat încheierea contractului, precum și natura serviciilor prevăzute și raporturile clauzei respective cu alte dispoziții ale contractului sau cu alte contracte.

18. În temeiul articolului 209 alineatul 5 din CC, o clauză contractuală nu poate fi considerată abuzivă în cazul în care aceasta este impusă prin lege sau este introdusă cu scopul de a îndeplini cerințele prevăzute de o normă juridică.

19. Potrivit articolului 209/A alineatul 1 din CC, clauzele abuzive care au devenit parte integrantă a unui contract sub forma unor clauze contractuale generale pot fi contestate de partea prejudiciată.

20. În conformitate cu articolul 209/A alineatul 2 din CC, sunt nule clauzele abuzive care sunt stabilite în prealabil și în mod unilateral, sub forma unor clauze contractuale generale, în cadrul unui contract încheiat cu un consumator, de către cocontractantul acestuia și care nu au fost negociate în mod individual. Nulitatea nu poate fi invocată decât în interesul consumatorului.

21. În ceea ce privește procedura întrebărilor preliminare, prin adoptarea Legii XXX din 2003, legiuitorul maghiar a modificat Codul de procedură civilă maghiar. Ca urmare

a acestei modificări, articolul 155/A alineatul 2 din Codul de procedură civilă prevede că instanțele maghiare care sesizează Curtea de Justiție a Uniunii Europene cu decizii de trimitere preliminară sunt obligate să trimită simultan aceste decizii ministrului justiției, spre informare.

III — Situația de fapt, procedura principală și întrebările preliminare

22. Procedura principală are la origine un litigiu referitor la rambursarea unui împrumut cu ajutorul căruia pârâtul din acțiunea principală dorea să finanțeze achiziționarea unui autovehicul. Reclamanta din acțiunea principală a încheiat un contract de împrumut în cadrul activității sale economice, în timp ce pârâtul a încheiat contractul respectiv, la 14 aprilie 2006, în calitate de consumator. Atunci când pârâtul din acțiunea principală a încetat să își mai îndeplinească obligațiile de plată care rezultau din contractul de împrumut, reclamanta din acțiunea principală a reziliat contractul și a pus pârâtul în întârziere pentru plata sumelor restante.

23. Reclamanta din acțiunea principală a solicitat emiterea unei somații de plată, însă nu a introdus această cerere la Ráckevei Városi Bíróság (Tribunalul Municipal Ráckeve), care este instanța de drept comun din punct de vedere teritorial în raport cu domiciliul permanent al pârâtului din acțiunea principală. Aceasta a invocat o clauză contractuală care prevede competența exclusivă a instanței de trimitere în ceea ce privește soluționarea litigiilor care iau naștere din respectivul contract. Sediul reclamantei din acțiunea principală nu se află în circumscripția teritorială a instanței de trimitere, chiar dacă este situat în apropierea acesteia atât din punct de vedere geografic, cât și ținând seama de posibilitățile de transport.

24. Instanța de trimitere a emis o somație de plată, împotriva căreia pârâtul din acțiunea principală a formulat opoziție. Acesta nu a invocat însă argumente de fond, iar din cererea sa nu a rezultat în ce măsură și pentru ce motive consideră că pretenția reclamantei din acțiunea principală este neîntemeiată.

25. Înainte de stabilirea datei ședinței, instanța de trimitere a constatat că domiciliul pârâtului din acțiunea principală nu se afla în circumscripția sa teritorială și că cererea privind emiterea somației de plată a fost introdusă în fața unei instanțe situate în apropierea sediului reclamantei din acțiunea principală, în temeiul clauzelor generale incluse în contractul în cauză; instanța de trimitere are îndoieli cu privire la conținutul acestora.

26. Prin urmare, instanța de trimitere a suspendat procedura și a adresat Curții următoarele întrebări preliminare:

„1) Articolul 23 primul paragraf din Protocolul privind Statutul Curții de Justiție anexat la Tratatul privind Uniunea Europeană, la Tratatul de instituire a Comunității Europene și la Tratatul de instituire a Comunității Europene a Energiei Atomice, exclude posibilitatea ca instanța națională care declanșează o procedură a întrebărilor preliminare să informeze simultan despre aceasta, din oficiu, ministerul justiției din statul său membru?

2) Competența Curții prevăzută la articolul 234 CE include și atribuția de a interpreta noțiunea «clauză abuzivă» menționată la articolul 3 alineatul (1) din Directiva 93/13/CEE a Consiliului din 5 aprilie 1993, precum și clauzele enumerate în anexa la această directivă?

3) În cazul unui răspuns afirmativ la a doua întrebare, cererea de pronunțare a unei hotărâri preliminare care are ca obiect o astfel de interpretare poate – în interesul aplicării uniforme în toate statele membre a nivelului de protecție a drepturilor consumatorilor garantat de Directiva 93/13 – să urmărească să se stabilească aspectele de care poate sau trebuie să țină seama instanța națională în cazul aplicării criteriilor generale prevăzute de directivă în privința unei clauze individuale specifice?

4) În cazul în care instanța națională, chiar și atunci când părțile nu au formulat o solicitare în acest sens, constată ea însăși eventualul caracter abuziv al unei clauze contractuale, aceasta poate să efectueze o cercetare judecătorească din oficiu în vederea stabilirii elementelor de fapt și de drept necesare, în cazul în care, conform dreptului procedural național, probele pot fi administrate numai la cererea părților?”

IV — Procedura în fața Curții

27. Decizia de trimitere, datată 27 martie 2008, a fost depusă la grefa Curții la 7 aprilie 2008. Aceasta cuprinde cele trei întrebări preliminare formulate inițial.

28. Prin decizia din 15 septembrie 2008, primită de grefa Curții la 22 septembrie 2008, instanța de trimitere a adăugat o a patra întrebare la decizia sa de trimitere. Instanța și-a retras însă această din urmă întrebare prin decizia din 29 ianuarie 2009.

29. Prin decizia din 2 iulie 2009, depusă la grefa Curții la 3 iulie 2009, instanța de trimitere a informat Curtea cu privire la faptul că, ținând cont de Hotărârea Pannon, nu consideră că este necesar să se răspundă la prima și la a doua întrebare adresate în decizia sa din 27 martie 2008 și că, prin urmare, retrage aceste întrebări. În schimb, instanța de trimitere și-a menținut cererea sa cu privire la cea de a treia întrebare, la care a adăugat alte trei întrebări noi.

V — Principalele argumente ale părților

A — *Cu privire la prima întrebare preliminară*

33. *Guvernul maghiar* consideră că normele procedurale naționale în litigiu nu ar ridica probleme decât în măsura în care ar impune restricții în ceea ce privește procedura întrebărilor preliminare prevăzută la articolul 234 CE.

30. Varianta finală a întrebărilor preliminare este expusă mai sus.

34. Guvernul menționat invocă faptul că, atât timp cât cererile de pronunțare a unei hotărâri preliminare introduse de instanțele naționale pot afecta atât aplicarea dreptului maghiar, cât și modul de apreciere a dreptului comunitar, are un interes fundamental de a fi informat cât mai curând posibil cu privire la orice trimitere preliminară și la obiectul acesteia. Cu toate că dreptul comunitar, în cadrul dispozițiilor sale generale privind procedura trimiterii preliminare, nu conține nicio prevedere în acest sens, guvernul maghiar consideră că din aceasta nu se poate deduce că se interzice unui stat membru să pună în practică un mecanism care să îi permită acestui stat să fie informat cât mai curând posibil cu privire la decizia de trimitere, cu atât mai mult cu cât această decizie îi este în orice caz comunicată de grefierul Curții.

31. Guvernele Republicii Ungare, Irlandei, Regatului Țărilor de Jos și Regatului Unit, precum și Comisia au depus observații scrise în termenul prevăzut la articolul 23 din Statutul Curții de Justiție.

32. Întrucât niciuna dintre părți nu a solicitat deschiderea procedurii orale, concluziile din prezenta cauză au putut fi elaborate în urma reuniunii generale din 9 martie 2008.

35. Guvernul maghiar deduce din aceasta că nu este incompatibil cu dreptul comunitar

faptul ca un stat membru să fie informat cu privire la deciziile de trimitere preliminară înainte de informarea celorlalte părți interesate.

36. *Comisia* consideră că articolul 23 din Statutul Curții nu interzice instanței naționale în cauză să informeze alte autorități, precum ministerul competent în domeniu, cu privire la deciziile sale de trimitere preliminară. O astfel de interdicție nu ar rezulta nici din dispoziția potrivit căreia Curtea notifică statele membre cu privire la această decizie a instanței naționale.

37. Transmiterea ordonanței de trimitere – care declanșează procedura întrebărilor preliminare în conformitate cu articolul 234 CE – către Ministerul Justiției nu ar face ca exercitarea drepturilor conferite de ordinea juridică comunitară să fie practic imposibilă sau excesiv de dificilă. În cadrul procedurii întrebărilor preliminare, nu ar exista niciun principiu de drept de interzicere a informării unei părți care ar putea să participe eventual la procedură cu privire la o procedură judiciară sau la o etapă a acesteia.

38. În opinia Comisiei, riscul cu privire la exercitarea unei influențe asupra instanței naționale nu ar putea să ia naștere decât în cazul în care aceasta din urmă nu ar putea să inițieze procedura întrebărilor preliminare decât după înștiințarea autorităților naționale. În acțiunea principală, obligația prevăzută de dreptul național nu conține totuși niciun element suplimentar față de normele de drept comunitar care ar putea eventual să influențeze decizia instanței naționale și, prin urmare, nu restrânge dreptul de a iniția procedura întrebărilor preliminare.

B — *Cu privire la a doua întrebare preliminară*

39. *Guvernul maghiar* arată că, pentru a aprecia caracterul abuziv al unei clauze contractuale, trebuie să se țină seama de toate circumstanțele speciale referitoare la obiectul contractului și la încheierea acestuia. Instanța națională ar trebui să examineze clauza contractuală în litigiu și să stabilească dacă respectiva clauză prezintă caracteristicile unei clauze abuzive în sensul articolului 3 alineatul (1) din Directiva 93/13.

40. Potrivit *Comisiei,* competența de interpretare de care dispune Curtea se extinde și asupra noțiunii „clauză abuzivă" prevăzută de Directiva 93/13. Cu toate acestea, Curtea nu dispune de competența de a stabili dacă o clauză contractuală într-un caz concret trebuie să fie considerată abuzivă sau nu, întrucât aceasta constituie o prerogativă a instanței naționale sesizate cu litigiul în cauză.

C — *Cu privire la a treia întrebare preliminară*

41. În opinia *guvernului maghiar,* Curtea este abilitată, în cadrul interpretării noțiunii de clauză abuzivă și a clauzelor speciale enumerate în anexa la Directiva 93/13, să furnizeze instanței naționale criterii specifice de interpretare care să îi permită acesteia să se pronunțe cu privire la caracterul abuziv al unei anumite clauze contractuale.

42. În opinia *Comisiei*, faptul că instanța comunitară furnizează instanțelor naționale criterii de aplicare a dreptului comunitar constituie un element esențial al interpretării dreptului comunitar. În consecință, această competență revine Curții și în privința chestiunilor ridicate în legătură cu aplicarea Directivei 93/13.

aplică de îndată ce instanța națională „dispune de elementele de fapt și de drept necesare în acest sens". Prin urmare, guvernul irlandez consideră că, în Hotărârea Pannon, Curtea a instituit un echilibru între, pe de o parte, interesele referitoare la protecția consumatorilor și, pe de altă parte, respectarea principiilor fundamentale care stau la baza sistemelor juridice naționale.

44. În opinia guvernului irlandez, un răspuns afirmativ la această întrebare ar impune instanțelor naționale obligația de a efectua o examinare din oficiu al cărei scop este stabilirea elementelor de fapt și de drept necesare pentru a determina dacă o clauză contractuală poate fi abuzivă. Acest aspect ar obliga instanțele naționale să efectueze cercetările necesare chiar și în cazul în care acestea contravin normelor de procedură naționale. În această privință, guvernul irlandez subliniază totuși faptul că Hotărârea Pannon respectă „rolul pasiv" al instanțelor civile naționale în cadrul litigiilor dintre particulari.

D — *Cu privire la a patra întrebare preliminară*

43. *Guvernul irlandez* consideră că, dacă, în Hotărârea Pannon, Curtea ar fi intenționat să impună instanțelor naționale o obligație strictă de a examina din oficiu eventualul caracter abuziv al unei clauze contractuale, ar fi sugerat această obligație în termeni foarte clari. În schimb, Curtea a precizat că obligația definită la punctele 32 și 35 din Hotărârea Pannon se

45. *Guvernul maghiar* invocă faptul că articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 reprezintă o dispoziție imperativă de ordin public. Din aceasta ar rezulta că, în cadrul aprecierii caracterului abuziv al clauzelor contractuale, instanța națională ar trebui să aplice, în conformitate cu principiul echivalenței prevăzut de dreptul comunitar, aceleași norme procedurale precum cele care se aplică în ceea ce privește normele naționale de ordin public. În măsura în care dreptul național prevede posibilitatea sau obligația de a dispune din oficiu efectuarea unei cercetări judecătorești

în cazul aplicării normelor de ordin public, aceasta ar trebui să existe și în cazul examinării unor clauze abuzive incluse în contracte încheiate cu consumatorii.

46. Directiva 93/13 nu ar impune instanțelor naționale obligația de a stabili circumstanțele cauzei, cu alte cuvinte, de a examina din oficiu, în toate cazurile, caracterul abuziv al clauzelor contractuale. Potrivit principiului autonomiei procedurale a statelor membre, domeniul de aplicare al obligației de a efectua din oficiu cercetarea judecătorească este stabilit de normele de drept național.

47. În plus, în cazul în care dreptul național prevede obligația efectuării cercetării judecătorești din oficiu în materia contractelor, acest tip de procedură ar trebui să fie aplicabil în egală măsură în cazul unei clauze abuzive în sensul Directivei 93/13. Cu toate acestea, în ipoteza în care dreptul național ar acorda prioritate dreptului părților, în sensul că instanța nu ar putea dispune o astfel de cercetare judecătorească decât la cererea acestora, același regim s-ar impune și în cazul examinării caracterului abuziv al unei clauze contractuale în sensul directivei. În cazul în care instanța națională ar considera că aprecierea unei clauze contractuale ar necesita probe suplimentare, aceasta ar trebui să comunice părților faptele în privința cărora ar fi necesară efectuarea unei cercetări judecătorești, pentru ca acestea să își poată prezenta punctele de vedere în mod corespunzător.

48. *Guvernul olandez* consideră că cea de a patra întrebare preliminară se referă cel mai probabil la situația în care pârâtul nu s-a înfățișat în instanță, iar instanța națională a pronunțat o hotărâre într-o cauză judecată în lipsă. Acesta consideră că, într-o asemenea ipoteză, obligația instanței de a examina din oficiu, în toate cazurile, eventualul caracter abuziv al clauzelor contractuale ar reprezenta o sarcină disproporționată pentru judecător și pentru sistemul judiciar național. În acest scop, instanța națională ar trebui să încerce să obțină clauzele contractuale și să examineze din oficiu întregul contract, inclusiv condițiile generale, chiar și în cazul în care consumatorul nu întreprinde nicio acțiune. În același timp, ar trebui să i se acorde posibilitatea celeilalte părți să își exprime opinia cu privire la o eventuală declarare a nulității unei clauze, precum și cu privire la declararea nulității întregului contract.

49. Faptul că dreptul procedural național limitează posibilitatea instanței de a efectua o cercetare judecătorească din oficiu nu ar însemna că o astfel de examinare nu trebuie să aibă loc în nicio situație. În cazul în care o clauză abuzivă ar consta într-o clauză de atribuire a competenței, aceasta din urmă ar trebui să fie examinată de instanța națională în vederea garantării unei protecții juridice eficiente a consumatorului.

50. Instanța națională ar trebui să examineze întotdeauna din oficiu dacă o clauză de atribuire a competenței care figurează într-un contract constituie o clauză abuzivă în sensul articolului 6 din Directiva 93/13, chiar și în

cadrul procedurii de judecare a cauzei în lipsă. O clauză de atribuire a competenței care ar face imposibilă sau dificilă contestarea unei cereri de către consumator ar aduce atingere eficacității protecției juridice urmărite prin directivă. Așadar, instanța națională ar trebui să examineze întotdeauna din oficiu clauza contractuală în cauză.

51. În opinia *guvernului Regatului Unit,* o interpretare a punctului 35 din Hotărârea Pannon în sensul că instanța națională ar avea o obligație generală de a efectua o cercetare judecătorească ar avea consecințe grave, mergând până la a pune în discuție autonomia procedurală a sistemelor juridice ale statelor membre. În cazul în care elementele de drept sau de fapt necesare în vederea examinării caracterului abuziv al unei clauze contractuale nu sunt prezentate instanței sau în cazul în care consumatorul a renunțat să invoce caracterul abuziv al unei clauze, o obligație generală de investigație care i-ar reveni instanței naționale ar contraveni regimului protecției juridice introdus de Directiva 93/13.

52. Guvernul Regatului Unit consideră că, dacă o clauză abuzivă (sau eventual abuzivă) a fost identificată de una dintre părți sau de instanță și dacă aceasta are drept efect, în urma coroborării sale cu o normă procedurală națională, să îl descurajeze pe consumator să continue procedura, instanța națională are, în acest caz, obligația de a nu aplica această clauză, de exemplu, prin invocarea acestei chestiuni din oficiu, înainte de concretizarea efectului disuasiv al clauzei. O obligație generală de investigație ar avea repercusiuni negative asupra dreptului consumatorilor de acces la justiție, deoarece ar presupune o creștere a cheltuielilor de judecată și ar exclude posibilitatea de a pune la dispoziție măsuri simple, economice și ușor de executat.

53. În opinia guvernului Regatului Unit, este de neconceput ca sistemele judiciare ale statelor membre să trateze toate cererile de rambursare a unor creanțe patrimoniale ca și cum acestea ar fi fost contestate. Astfel, ar fi necesar să fie desemnat un judecător care să examineze actele contractuale și faptele referitoare la fiecare cerere în parte. În plus, cele două părți ar trebui să fie invitate să prezinte contractul și documentele conexe acestuia pentru ca instanța națională să poată examina ansamblul circumstanțelor de fapt care au legătură cu încheierea contractului.

54. În cazul în care Curtea ar trebui să concluzioneze că instanțele naționale trebuie să ia toate măsurile pentru a se asigura că sunt disponibile toate elementele de fapt și de drept necesare în vederea examinării caracterului abuziv al unei clauze contractuale, s-ar putea aduce atingere Regulamentului (CE) nr. 1896/2006 al Parlamentului European și al Consiliului din 12 decembrie 2006 de instituire a unei proceduri europene de somație de plată [6].

6 — JO L 399, p. 1, Ediție specială, 19/vol. 9, p. 108.

55. *Comisia* susține că reglementarea prevăzută la articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 se aplică unei situații în care o clauză contractuală oarecare este abuzivă și determină consecințele juridice ale abuzului, și anume lipsa caracterului obligatoriu al clauzei respective. Totuși, întrebarea preliminară nu se referă la situația în care o clauză contractuală este abuzivă, ci la situația în care o instanță națională presupune doar existența caracterului abuziv al unei clauze contractuale, fără să îl poată totuși constata. Directiva 93/13 nu ar conține însă niciun indiciu în această privință.

56. Curtea nu s-ar fi pronunțat încă asupra problemei dacă instanța națională este obligată să examineze din oficiu eventualul caracter abuziv al unei clauze contractuale atunci când nu dispune de elementele de fapt și de drept necesare în acest scop. În realitate, dreptul comunitar nu ar conține nicio dispoziție care să abiliteze instanța națională să obțină din oficiu elementele de drept și de fapt care i-ar permite eventual să stabilească caracterul abuziv al unei clauze contractuale în cazul în care aceste elemente nu sunt deja disponibile.

57. În opinia Comisiei, dreptul comunitar ar învesti instanța națională cu o misiune asemănătoare celei care îi revine unui judecător de instrucție dacă i-ar impune acesteia să efectueze o cercetare judecătorească din oficiu atunci când bănuiește că o anumită clauză contractuală ar putea să fie abuzivă. Această formă de intervenție ar necesita adoptarea unor dispoziții detaliate în cadrul dreptului procedural național. Ar trebui, de exemplu, să se precizeze în ce caz, sau începând cu ce nivel de bănuială, instanța națională ar trebui să întreprindă o astfel de cercetare. În plus, trebuie să se stabilească instrumentele procedurale de care dispune în acest sens. O astfel de dezvoltare a competențelor instanței naționale ar putea să determine modificări considerabile în organizarea sistemelor judiciare ale statelor membre.

58. Totuși, revine în continuare instanței naționale obligația, în cadrul examinării propriei sale competențe, de a verifica din oficiu caracterul abuziv al unei clauze contractuale, în măsura în care are la dispoziție elementele de fapt și de drept necesare în acest sens, și de a nu aplica clauza abuzivă atât timp cât consumatorul nu se opune acestui lucru.

VI — Apreciere juridică

A — *Observații introductive*

59. Prezenta cauză oferă din nou Curții oportunitatea de a-și dezvolta jurisprudența referitoare la clauzele abuzive incluse în contractele încheiate cu consumatorii, în sensul

Directivei 93/13. Trebuie arătat mai întâi că, de această dată, nu este vorba despre aprecierea unei astfel de clauze sau despre identificarea caracteristicilor acesteia, ci mai degrabă despre clarificarea anumitor aspecte instituționale și în materie de competență, în cadrul relației complexe de cooperare dintre Curte și instanțele naționale, care, în domeniul protecției consumatorilor, se caracterizează în special printr-o separare strictă a sarcinilor [7]. Trebuie precizate mai ales prerogativele instanței naționale căreia îi revine, în calitate de instanță comunitară funcțională, sarcina de a aplica dreptul comunitar în litigiul principal, ținând seama de elementele de interpretare furnizate de Curte.

în vigoare a Tratatului de la Lisabona [8], inclusiv la modalitățile prevăzute de dispozițiile procedurale ale Statutului Curții, acordând o atenție deosebită examinării caracterului abuziv al clauzelor contractuale, prevăzută de Directiva 93/13. Din punct de vedere tematic, întrebarea a patra trebuie analizată separat, întrucât se referă mai degrabă la prerogativele instanței naționale. Pentru claritate, întrebările preliminare vor fi examinate în această ordine.

B — *Cu privire la prima întrebare preliminară*

1. Generalități

60. Primele trei întrebări preliminare se referă, în esență, la procedura întrebărilor preliminare reglementată de articolul 234 CE, devenit articolul 267 TFUE odată cu intrarea

61. Dispozițiile fundamentale privind competența jurisdicțională a Uniunii sunt incluse în Tratatul CE și în Tratatul Euratom, precum și, într-o măsură mai redusă, în Tratatul UE. Protocolul privind Statutul Curții de Justiție anexat la Tratatul CE conține de asemenea o reglementare-cadru, care trebuie respectată de instanțele Uniunii în cadrul regulamentelor de procedură proprii. Astfel cum rezultă din articolele 245 CE și 311 CE, Statutul Curții, a cărui interpretare este

7 — A se vedea Hotărârea din 16 decembrie 1981, Foglia/Novello (244/80, Rec., p. 3045, punctul 14). În această hotărâre, Curtea constată că articolul 234 CE se întemeiază pe o cooperare care presupune o repartizare a funcțiilor între instanța națională și cea comunitară, în interesul bunei aplicări și a interpretării uniforme a dreptului comunitar în toate statele membre. În acest sens, a se vedea de asemenea Everling, U., *Das Vorabentscheidungsverfahren vor dem Gerichtshof der Europäischen Gemeinschaften*, Baden-Baden, 1986, p. 21, precum și Wägenbaur, B., *Kommentar zur Satzung und Verfahrensordnungen EuGH/EuG*, München, 2008, articolul 23 din Statutul Curții, punctul 2, p. 27.

8 — Intrarea în vigoare a acestui tratat de modificare nu are efecte asupra aprecierii juridice a prezentei cauze. Având în vedere faptul că cererea de pronunțare a unei hotărâri preliminare a fost adresată înainte de 1 decembrie 2009, este necesar să se utilizeze în continuare vechea numerotare a Tratatului de la Nisa.

solicitată de instanța de trimitere prin intermediul primei întrebări preliminare, face parte din dreptul primar. În consecință, Curtea poate să deducă în mod direct competența de interpretare a dispozițiilor din Statutul Curții, inclusiv a articolului 23 din acesta, direct din articolul 234 primul paragraf litera (a) CE [9].

2. Limitările instituite de dreptul comunitar

a) Articolul 23 din Statutul Curții de Justiție

62. În ceea ce privește compatibilitatea dintre o astfel de normă, precum articolul 155/A alineatul 2 din Codul de procedură civilă maghiar, și articolul 23 din Statutul Curții, trebuie remarcat că, la fel ca în cazul oricărei norme de drept comunitar, raportul dintre Statutul Curții și dreptul statelor membre este caracterizat prin supremația dreptului comunitar. În consecință, o normă procedurală națională care obligă instanțele naționale ce adresează Curții o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare să trimită cererea concomitent, spre informare, ministrului justiției nu poate fi considerată conformă cu dreptul comunitar decât cu condiția ca nicio dispoziție prevăzută la articolul 23 din Statutul Curții sau în restul dreptul comunitar să nu prevadă contrariul.

63. O interdicție privind o astfel de reglementare nu poate fi dedusă, în niciun caz, în mod direct din articolul 23 din Statut. Nici formularea, nici obiectul și scopul acestei dispoziții – care este, prin intermediul notificării deciziei de trimitere preliminară, cel de a oferi guvernelor statelor membre, precum și celorlalte părți interesate posibilitatea de a prezenta observații cu privire la întrebările preliminare [10] – nu se opun unei transmiteri directe a deciziei de trimitere guvernului statului membru în cauză, deoarece cele două reglementări, chiar dacă nu sunt identice, au drept obiectiv informarea statului membru în cauză. Acestea îndeplinesc, în final, aceeași funcție procedurală.

64. Totuși, se solicită să se stabilească dacă alte dispoziții se opun acestei reglementări.

9 — În acest sens, a se vedea Lenaerts, K./Arts, A./Maselis, I., *Procedural Law of the European Union*, ediția a doua, p. 188, punctul 6-003, p. 175, care subliniază că anexele și protocoalele anexate la tratate produc același efect juridic ca tratatele înseși.

10 — A se vedea Hotărârea din 8 septembrie 2009, Liga Portuguesa de Futebol Profissional (C-42/07, Rep., p. I-7633, punctul 40). În această hotărâre, Curtea a constatat că informațiile care trebuie furnizate Curții în cadrul unei decizii de trimitere sunt destinate nu numai să permită Curții să dea răspunsuri utile instanței de trimitere, ci trebuie de asemenea să ofere guvernelor statelor membre, precum și celorlalte părți interesate posibilitatea de a prezenta observații conform articolului 23 din Statutul Curții de Justiție.

b) Principiile echivalenței și eficacității

65. În această privință, trebuie amintit mai întâi că dreptul procedural al statelor membre nu este supus, în principiu, niciunei armonizări. Comunitatea nu dispune de o competență legislativă generală în acest domeniu. În consecință, dreptul comunitar recunoaște autonomia dreptului procedural național [11]. Această concluzie este valabilă și în cazul procedurii întrebărilor preliminare în sensul articolului 234 CE. Astfel, decizia privind suspendarea procedurii în cauză și sesizarea Curții intră în competența exclusivă a instanței naționale. Articolul 234 CE conferă instanței naționale competența de a aprecia dacă este necesară o decizie cu privire la un element de drept comunitar. Prin urmare, procedura întrebărilor preliminare se desfășoară în fața Curții atât timp cât cererea adresată de instanța națională nu a fost nici retrasă și nici anulată [12]. Problema dacă, în ce condiții și în ce măsură poate fi atacată o decizie de trimitere a unei instanțe naționale este reglementată în mod exclusiv de dreptul național [13]. Prin urmare, instanța națională este în cele din urmă competentă pentru toate aspectele factuale și juridice ale procedurii naționale. Acesteia îi revine sarcina de a stabili dacă decizia de trimitere este conformă normelor privind organizarea judiciară și normelor de procedură prevăzute de dreptul național [14].

66. În dreptul procedural scris al Uniunii Europene și în jurisprudență [15] se pot identifica numai sporadic norme specifice cu privire la condițiile și forma în care trebuie adresată Curții o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare.

67. O limitare importantă a principiului autonomiei administrative a statelor membre rezultă mai întâi din principiile generale ale dreptului comunitar, de exemplu, în ceea ce privește punerea în aplicare a drepturilor subiective conferite de ordinea juridică comunitară. Astfel, Curtea a apreciat în mai multe rânduri că, în lipsa unei reglementări comunitare în materie, reglementarea modalităților procedurale ale acțiunii în justiție destinate să asigure protecția drepturilor de care justițiabilii beneficiază în temeiul dreptului comunitar are loc la nivelul ordinii juridice

11 — A se vedea Hotărârea din 3 septembrie 2009, Fallimento Olimpiclub (C-2/08, Rep., p. I-7501, punctul 24). În jurisprudența sa, Curtea utilizează câteodată noțiunea „principiu al autonomiei procedurale”.

12 — A se vedea Hotărârea din 30 ianuarie 1974, BRT (127/73, Rec., p. 51, punctele 7-9).

13 — A se vedea Ordonanța din 16 iunie 1970, Chanel/Cepeha (31/68, Rec., p. 404).

14 — A se vedea Hotărârea din 14 ianuarie 1982, Reina (65/81, Rec., p. 33, punctul 7), Hotărârea din 20 octombrie 1993, Balocchi (C-10/92, Rec., p. I-5105, punctul 16), Hotărârea din 11 iulie 1996, SFEI și alții (C-39/94, Rec., p. I-3547, punctul 248), și Hotărârea din 8 noiembrie 2001, Adria-Wien Pipeline GmbH și Wietersdorfer & Peggauer Zementwerke (C-143/99, Rec., p. I-8365, punctul 19).

15 — A se vedea Hotărârea Liga Portuguesa de Futebol Profissional (citată la nota de subsol 10, punctul 40). În această hotărâre, Curtea face trimitere la jurisprudența sa constantă în temeiul căreia este necesară, pe de o parte, definirea de către instanța națională a cadrului factual și normativ în care se încadrează întrebările adresate sau cel puțin explicarea ipotezelor de fapt pe care se întemeiază aceste întrebări. Pe de altă parte, decizia de trimitere trebuie să indice motivele exacte care au determinat instanța națională să reflecteze asupra interpretării dreptului comunitar și să considere necesar să adreseze Curții întrebări preliminare. În acest context, este indispensabil ca instanța națională să ofere un minimum de explicații cu privire la motivele care au stat la baza alegerii prevederilor comunitare a căror interpretare o solicită și cu privire la legătura pe care o stabilește între aceste prevederi și legislația națională aplicabilă acțiunii principale.

interne a statelor membre, în temeiul principiului autonomiei procedurale a acestora. Totuși, aceste modalități nu trebuie să fie mai puțin favorabile decât cele aplicabile unor cereri similare din dreptul intern (principiul echivalenței) și nici să facă practic imposibilă sau excesiv de dificilă exercitarea drepturilor conferite de ordinea juridică comunitară (principiul efectivității) [16].

68. Considerațiile relativ sumare ale instanței de trimitere referitoare la reflecțiile care stau la originea acestei întrebări preliminare nu permit să se stabilească în ce măsură articolul 23 din Statutul Curții ar putea să se opună unei norme precum cea prevăzută la articolul 155/A alineatul 2 din Codul de procedură civilă maghiar. *A fortiori,* nu se poate deduce nici măsura în care norma în litigiu ar putea să aducă atingere funcției de protecție jurisdicțională individuală a procedurii întrebărilor preliminare [17]. Totuși, este evident faptul că instanța de trimitere nu exclude acest aspect în totalitate. Având în vedere necesitatea de a oferi un răspuns util întrebărilor preliminare adresate de instanța de trimitere [18], trebuie să examinăm, în continuare, compatibilitatea dintre norma în cauză și principiile menționate anterior.

69. Potrivit susținerilor guvernului maghiar [19], dispoziția în litigiu este o normă procedurală care impune instanței de trimitere o obligație de informare. Acesta justifică reglementarea respectivă prin necesitatea de a fi informat cât mai curând posibil cu privire la cererile de pronunțare a unei hotărâri preliminare formulate de instanțele naționale, cu atât mai mult cu cât aceste cereri pot avea efecte directe asupra dreptului

16 — A se vedea în acest sens Hotărârea din 14 decembrie 1995, van Schijndel și van Veen (C-430/93 și C-431/93, Rec., p. I-4705, punctul 17), Hotărârea din 15 septembrie 1998, Ansaldo Energia și alții (C-279/96-C-281/96, Rec., p. I-5025, punctele 16 și 27), Hotărârea din 1 decembrie 1998, Levez (C-326/96, Rec., p. I-7835, punctul 18), Hotărârea din 16 mai 2000, Preston și alții (C-78/98, Rec., p. I-3201, punctul 31), Hotărârea din 6 decembrie 2001, Clean Car Autoservice (C-472/99, Rec., p. I-9687, punctul 28), Hotărârea din 9 decembrie 2003, Comisia/Italia (C-129/00, Rec., p. I-14637, punctul 25), Hotărârea din 19 septembrie 2006, i-21 Germania și Arcor (C-392/04 și C-422/04, Rec., p. I-8559, punctul 57), Hotărârea din 26 octombrie 2006, Mostaza Claro (C-168/05, Rec., p. I-10421, punctul 24), Hotărârea din 7 iunie 2007, van der Weerd și alții (C-222/05-C-225/05, Rep., p. I-4233, punctul 28), și Hotărârea din 6 octombrie 2009, Asturcom (C-40/08, Rep., p. I-9579, punctul 38).

17 — Trebuie să se țină în special seama de faptul că, în afara funcției sale obiective de garantare a aplicării uniforme a dreptului comunitar în statele membre, procedura trimiterii preliminare prezintă de asemenea o importanță pentru protecția jurisdicțională individuală. Astfel, persoanele fizice sau juridice, cărora articolul 230 al patrulea paragraf CE nu le conferă calitatea procesuală de a ataca actele juridice ale Comunității decât într-o măsură restrictivă, dispun, în calitate de părți la o procedură judiciară națională, de posibilitatea de a invoca, în fața instanței statului membru, nulitatea actului comunitar decisiv în cadrul procedurii respective sau de a obține, prin intermediul procedurii întrebărilor preliminare, o interpretare de către Curte a dreptului comunitar în favoarea lor [a se vedea în acest sens Schwarze, J., în *EU-Kommentar* (editat de Jürgen Schwarze), ediția a doua, Baden-Baden, 2009, articolul 234 CE, punctul 4, p. 1810].

18 — În Hotărârea din 12 iulie 1979, Union laitière normande (244/78, Rec., 2663, punctul 5), Curtea a arătat că, deși articolul 234 CE nu îi permite să aprecieze motivele care stau la baza unei cereri de pronunțare a unei hotărâri preliminare, necesitatea de a se ajunge la o interpretare utilă a dreptului comunitar poate totuși să impună definirea cadrului juridic în limitele căruia trebuie să se încadreze interpretarea solicitată. Potrivit Lenaerts, K./Arts, A./Maselis, I., *op. cit.* (nota de subsol 9), p. 188, punctul 6-021, nimic nu împiedică Curtea să expună modul în care înțelege faptele din acțiunea principală, precum și anumite aspecte de drept național, ca punct de plecare al unei interpretări utile a dispozițiilor și a principiilor de drept comunitar.

19 — A se vedea punctul 55 din memoriul guvernului maghiar.

național și a aprecierii dreptului comunitar de către instanțele în cauză. În opinia guvernului maghiar, există un „interes prioritar" al Republicii Ungare, pe plan juridic, de a fi informată cât mai rapid posibil. Ținând seama de faptul că articolul 23 primul paragraf a doua teză din Statutul Curții coroborat cu articolul 104 alineatul (1) din Regulamentul de procedură prevede deja că grefierul are obligația de a comunica decizia de trimitere (printre altele) statelor membre – inclusiv statului membru în care are sediul instanța de trimitere –, avantajul acestei dispoziții procedurale nu poate consta, din punct de vedere obiectiv, decât în timp câștigat de guvernul statului membru în cauză pentru pregătirea memoriilor și a observațiilor scrise, în sensul articolului 23 al doilea paragraf din Statutul Curții, în vederea unei eventuale participări la procedura scrisă în fața Curții.

70. Cu toate că nu există indicii privind existența unor norme similare în cadrul unor proceduri naționale comparabile, ceea ce complică examinarea juridică în lumina principiului echivalenței, considerăm că nu este deja clar în ce măsură o astfel de reglementare ar putea să fie percepută ca fiind „mai puțin favorabilă", de exemplu, de un titular ipotetic al unor drepturi subiective conferite de dreptul comunitar care ar dori să valorifice aceste drepturi pe cale judiciară. În cazul în care, în cadrul examinării cerinței echivalenței, nu se intenționează să se adopte o abordare exclusiv formală, trebuie să se analizeze în mod logic care sunt efectele concrete ale normei naționale în cauză.

71. În ceea ce privește chestiunea compatibilității dintre norma în litigiu și principiul efectivității, trebuie să se constatate că dispozițiile în cauză nu sunt în niciun caz în măsură să facă aproape imposibilă sau extrem de dificilă efectuarea unei trimiteri preliminare către Curte, cu atât mai mult cu cât acestea se limitează, astfel cum s-a menționat, la o simplă obligație de informare. Prin urmare, respectarea dispozițiilor menționate nu trebuie să fie în niciun caz înțeleasă ca reprezentând o condiție de efectuare a unei astfel de trimiteri preliminare. În plus, dispozițiile contestate nu oferă niciun indiciu cu privire la consecințele juridice ale unei eventuale încălcări a acestei obligații de informare. Având în vedere că această obligație nu produce niciun efect, cu atât mai puțin din punctul de vedere al unui titular ipotetic al unor drepturi subiective conferite de dreptul comunitar, ci privește doar relația existentă între instanța națională și guvern, trebuie să se plece de la principiul că nu este contrară principiului efectivității.

72. Prin urmare, reglementarea contestată este conformă principiilor echivalenței și efectivității.

c) Principiul loialității comunitare în sensul articolului 10 CE

73. O încălcare a principiului loialității în sensul articolului 10 CE trebuie luată de asemenea în considerare. Acest principiu creează anumite obligații de cooperare ale instanțelor naționale față de Uniune, în mod esențial, obligația de a acorda asistență judiciară și de a desfășura un dialog judiciar cu Curtea [20]. Acest principiu se aplică în special în cadrul procedurii întrebărilor preliminare, pe care Curtea o consideră un instrument de cooperare judiciară. Acesta este motivul pentru care jurisprudența Curții recunoaște faptul că o încălcare a obligației de trimitere, consacrate la articolul 234 al treilea paragraf CE, de către o instanță națională care se pronunță în ultimă instanță reprezintă o încălcare a dreptului comunitar [21]. Faptul de a nu adresa Curții o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare pentru motive arbitrare din punct de vedere obiectiv constituie o încălcare a articolului 10 CE coroborat cu articolul 234 CE, care poate fi sancționată, pe de o parte, de Comisie și de alte state membre, prin introducerea unei acțiuni în constatarea neîndeplinirii obligațiilor în conformitate cu articolul 226 CE [22] sau cu articolul 258 TFUE, iar, pe de altă parte, de persoanele fizice, prin intermediul acțiunii în răspundere împotriva statului în temeiul dreptului comunitar, inițiată în fața instanțelor naționale [23].

74. În măsura în care nu există o obligație de a efectua o trimitere preliminară, astfel cum se poate presupune în acțiunea principală în lipsa unor precizări în sens contrar din partea instanței de trimitere, considerăm că o încălcare a articolului 10 CE coroborat cu articolul 234 CE ar fi de conceput în cazul în care anumite dispoziții de drept procedural național ar exercita asupra deciziilor instanțelor naționale o astfel de influență încât acestea din urmă ar fi descurajate să facă uz de dreptul lor de a adresa Curții o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare. O încălcare s-ar putea produce, în acest context, în cazul în care relația de cooperare dintre Curte și instanțele naționale ar fi perturbată, în detrimentul unei interpretări și al unei

20 — În acest sens, a se vedea Kahl, W., în *EUV/EGV-Kommentar* (editat de Christian Calliess/Matthias Ruffert), ediția a treia, München, 2007, articolul 10, punctul 47, p. 450.

21 — A se vedea Hotărârea din 30 septembrie 2003, Köbler (C-224/01, Rec., p. I-10239).

22 — A se vedea Hotărârea Comisia/Italia (citată la nota de subsol 16, punctul 33 și urm.), care nu face totuși trimitere la articolul 10 CE.

23 — A se vedea Hotărârea Köbler (citată la nota de subsol 21). În ceea ce privește posibilitatea introducerii unei acțiuni în constatarea neîndeplinirii obligațiilor și a unei acțiuni în răspundere a statului în temeiul dreptului comunitar, a se vedea Lenaerts, K./Arts, A./Maselis, I., *op. cit.* (nota de subsol 9), punctul 2-053 și urm., p. 77 și urm.

aplicări uniforme a dreptului comunitar în toate statele membre ale Uniunii Europene [24].

75. Posibilitatea conferită instanțelor inferioare din oricare stat membru de a consulta direct Curtea este în realitate crucială pentru interpretarea uniformă și aplicarea efectivă a dreptului comunitar. Aceasta reprezintă totodată un instrument cu ajutorul căruia toate instanțele naționale acționează ca instanțe care aplică dreptul comunitar. Prin formularea unei cereri de pronunțare a unei hotărâri preliminare, instanța națională devine parte la o dezbatere privind dreptul comunitar, fără a depinde de alte autorități sau de alte instanțe judecătorești naționale. Prin urmare, trebuie acceptat în mod expres punctul de vedere juridic susținut de avocatul general Poiares Maduro în Concluziile prezentate în cauza Cartesio (C-210/06), potrivit căruia dreptul comunitar conferă oricărei instanțe din fiecare stat membru competența de a adresa Curții cereri de pronunțare a unei hotărâri preliminare, iar această competență nu poate fi restrânsă de dreptul național [25]. Curtea a apreciat deja în mod întemeiat, în Hotărârea Rheinmühlen [26], că o normă de drept național care împiedică punerea în aplicare a procedurii prevăzute la articolul 234 CE trebuie înlăturată.

76. Totuși, astfel cum am menționat deja [27], norma națională contestată nu este formulată în niciun caz ca o condiție pentru a adresa Curții o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare, ci instituie doar o obligație de informare a autorității guvernamentale competente, care revine instanțelor naționale. De asemenea, o astfel de normă de drept procedural nu subordonează decizia instanțelor naționale de a adresa Curții o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare voinței executivului. În consecință, nu se poate preciza în ce măsură obligația de a respecta această procedură ar putea avea o influență negativă asupra intenției instanțelor naționale de a adresa Curții trimiteri preliminare.

77. Având în vedere că facultatea instanțelor naționale de a adresa Curții cereri de pronunțare a unei hotărâri preliminare nu este limitată de reglementarea contestată, nu se poate constata o încălcare a principiului loialității comunitare în sensul articolului 10 CE.

24 — Curtea a apreciat în mai multe rânduri că sistemul instituit prin articolul 234 CE în vederea asigurării unității de interpretare a dreptului comunitar în statele membre instituie o cooperare directă între Curte și instanțele naționale printr-o procedură independentă de orice inițiativă a părților (a se vedea Hotărârea din 12 februarie 2008, Kempter, C-2/06, Rep., p. I-411, punctul 41, și Hotărârea din 16 decembrie 2008, Cartesio, C-210/06, Rep., p. I-9641, punctul 90). Astfel cum arată Everling, U., *op. cit.* (nota de subsol 7), p. 16, este clar că autoritățile și instanțele diferitelor state membre ar avea o practică decizională complet divergentă dacă nu s-ar întreprinde măsuri pentru a asigura o interpretare uniformă a dreptului comunitar. Această misiune îi revine Curții în cadrul procedurii întrebărilor preliminare. Curtea a subliniat încă de la început că interpretarea și aplicarea uniformă a dreptului comunitar reprezintă unul dintre principiile fundamentale ale dreptului comunitar și că acestea nu pot fi puse în discuție în niciun caz printr-o dispoziție națională. În această privință, Curtea face trimitere la Hotărârea Rheinmühlen.

25 — A se vedea Concluziile avocatului general Poiares Maduro prezentate la 22 mai 2008 în cauza Cartesio (C-210/06, Rep., p. I-9641, punctul 21). În acest sens, a se vedea de asemenea Classen, C. D., *Europarecht* (editat de Reiner Schulze/Manfred Zuleeg), punctul 76, p. 204, care arată că facultatea de a adresa o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare nu poate fi limitată de dreptul procedural național.

26 — A se vedea Hotărârea din 16 ianuarie 1974, Rheinmühlen (166/73, Rec., p. 33, punctele 2 și 3), precum și Hotărârea van Schijndel și van Veen (citată la nota de subsol 16, punctul 18).

27 — A se vedea punctul 71 din prezentele concluzii.

d) Principiul egalității armelor

78. O reglementare națională precum cea în cauza de față poate fi examinată de asemenea din perspectiva compatibilității sale cu principiul egalității armelor, cu atât mai mult cu cât, ținând seama de faptul că este informat în mod anticipat cu privire la cererile de pronunțare a unei hotărâri preliminare ale instanțelor naționale, guvernul maghiar este pus, din punct de vedere procedural, într-o situație mai favorabilă decât celelalte părți la procedură, din moment ce acesta beneficiază de mai mult timp pentru a-și pregăti memoriile sau observațiile scrise în sensul articolului 23 al doilea paragraf din Statutul Curții.

79. Principiul egalității armelor este recunoscut de jurisprudența Curții în calitate de garanție procedurală [28]. Din punct de vedere dogmatic, acest principiu derivă din principiul general al dreptului la un proces echitabil [29], care este obligatoriu pentru instanțele Uniunii și constituie, la rândul său, o expresie atât a principiului statului de drept, cât și a principiului general al egalității. Principiul menționat garantează egalitatea formală a pozițiilor juridice ale părților în cadrul procedurii, precum și egalitatea materială, care trebuie garantată de judecător prin asigurarea unei egalități de oportunități procedurale. Acest principiu procedural conferă în primul rând părților dreptul de a prezenta totalitatea elementelor care prezintă relevanță pentru pronunțarea hotărârii judecătorești și de a invoca în mod autonom toate mijloacele procedurale de probă referitoare la pretențiile părții adverse.

80. Cu toate acestea, trebuie să se țină seama de faptul că acest principiu este strâns legat de *principiul contradictorialității* [30]. La baza acestui principiu se află interesele contradictorii ale părților, care necesită stabilirea unui echilibru între drepturi și obligații, precum și posibilități identice de a participa la procedură. Procedurile contradictorii, precum procedurile de constatare a neîndeplinirii obligațiilor și acțiunile în anulare sau în constatarea abținerii de a acționa, se caracterizează prin faptul că reclamantul introduce o cerere întemeiată pe dreptul comunitar, îndreptată împotriva pârâtului, care, la rândul său, se apără împotriva cererii menționate. Reclamantul și pârâtul sunt *părțile* în litigiu. În schimb, procedurile necontradictorii îndeplinesc o funcție obiectivă de protecție juridică și de control. Nu există părți, ci doar *părți interesate* [31]. Procedura întrebărilor preliminare în sensul articolului 234 CE, al cărei obiectiv este garantarea aplicării uniforme a

28 — A se vedea Hotărârea din 9 septembrie 1999, Petrides/Comisia (C-64/98 P, Rec., p. I-5187, punctul 31), și Hotărârea din 15 iunie 2000, TEAM/Comisia (C-13/99, Rec., p. I-4671, punctele 35 și 36). A se vedea și Hotărârea Tribunalului din 29 iunie 1995, ICI/Comisia (T-36/91, Rec., p. II-1847, punctul 93).

29 — În acest sens, a se vedea Sachs, B., *Die Ex-Officio-Prüfung durch die Gemeinschaftsgerichte*, Tübingen, 2008, p. 208. În Hotărârea din 17 decembrie 1998, Baustahlgewebe/Comisia (C-185/95 P, Rec., p. I-8417, punctul 21), Curtea a recunoscut în mod expres, pentru prima dată, faptul că instanțele Uniunii sunt ținute să respecte principiul general al dreptului la un proces echitabil.

30 — În acest sens, a se vedea Sachs, B., *op. cit.* (nota de subsol 29). A se vedea Hotărârea Petrides (citată la nota de subsol 28, punctul 31).

31 — A se vedea Koenig, C./Pechstein, M./Sander, C., *EU-/EG-Prozessrecht*, ediția a doua, Tübingen, 2002, punctul 123, p. 65.

dreptului comunitar, reprezintă cel mai important exemplu de procedură necontradictorie [32]. Spre deosebire de acțiunile directe și de procedura de emitere a unui aviz în sensul articolului 300 alineatul (6) CE sau al articolului 218 alineatul (11) TFUE, procedura întrebărilor preliminare nu constituie totuși o procedură autonomă, ci o *procedură incidentă*, care are loc în cadrul unui litigiu aflat pe rolul unei instanțe a unui stat membru. În cadrul acestei proceduri, nu se pronunță o hotărâre decât cu privire la anumite chestiuni care prezintă relevanță pentru soluționarea litigiului din acțiunea principală, referitoare la interpretarea sau la validitatea dreptului comunitar. Acesta este motivul pentru care argumentele invocate de statele membre, în calitate de părți interesate, în cadrul procedurii scrise care are loc în fața Curții, prin intermediul memoriilor sau al observațiilor scrise prezentate, nu trebuie să fie considerate argumente ale părților. În această privință, astfel cum a menționat în mod corect Comisia, aceste argumente pot fi asimilate considerațiilor juridice ale unui *amicus curiae*, deoarece ele sunt destinate exclusiv să asiste Curtea în vederea pronunțării hotărârii sale [33].

81. Precizările expuse mai sus permit o înțelegere mai bună a obiectului și a scopului articolului 23 al doilea paragraf din Statutul Curții. Stabilirea unui termen de două luni nu urmărește, așadar, garantarea egalității armelor, ci mai degrabă asigurarea unei bune administrări a justiției. Pe de o parte, acesta trebuie să garanteze că participanții la procedură au la dispoziție o perioadă suficient de lungă pentru a-și pregăti și depune memoriile. Pe de altă parte, acesta urmărește să garanteze desfășurarea rapidă a procedurii.

82. În acest context, principiul egalității armelor nu se aplică în speță. În consecință, nicio parte la procedură nu poate invoca faptul că s-ar găsi într-o situație procedurală mai puțin favorabilă decât guvernul maghiar pentru simplul motiv că, în virtutea unei

32 — În acest sens, a se vedea Koenig, C./Pechstein, M./Sander, C., *op. cit.* (nota de subsol 31), p. 65; Wägenbaur, B., *op. cit.* (nota de subsol 7), articolul 23 din Statutul Curții, punctul 2, p. 27, și Everling, U., *op. cit.* (nota de subsol 7), p. 56. În jurisprudența sa, Curtea descrie procedura întrebărilor preliminare drept o „procedură necontencioasă" care prezintă caracterul unui incident apărut în cursul unui litigiu aflat pe rolul instanței naționale și care este străină de orice inițiativă a părților, acestea fiind doar invitate să își prezinte observațiile în cadrul juridic trasat de instanța respectivă (a se vedea Ordonanța președintelui Curții din 24 octombrie 2001, Dory, C-186/01 R, Rec., p. I-7823, punctul 9, precum și jurisprudența citată în aceasta). Curtea distinge astfel între procedura întrebărilor preliminare și „procedura contencioasă" veritabilă desfășurată în fața instanței naționale de trimitere. Având în vedere diferența fundamentală dintre procedura contencioasă și procedura incidentă prevăzută la articolul 234 CE, Curtea refuză, de exemplu, să aplice dispoziții aplicabile exclusiv procedurii contencioase.

33 — Acest aspect rezultă de asemenea în mod evident în urma unei lecturi *a contrario* a Concluziilor avocatului general Geelhoed prezentate la 28 noiembrie 2002 în cauza Comisia/Germania (C-20/01 și C-28/01, Rec., p. I-3609, punctul 42). Avocatul general precizează în concluziile sale că intervenția uneia dintre părțile intervenient nu constă în prezentarea de observații scrise sau orale în calitate de *amicus curiae* și de a asista astfel instanța comunitară, astfel cum este cazul în cadrul articolului 20 al doilea paragraf din Statutul Curții de Justiție și al articolului 104 alineatul (4) din Regulamentul de procedură. Referirea la această din urmă dispoziție permite să se concluzioneze că un participant la o procedură a întrebărilor preliminare care depune memorii sau formulează observații acționează în calitate de *amicus curiae*. Everling, U., *op. cit.* (nota de subsol 7), p. 57, se exprimă de asemenea în mod clar în acest sens. Acesta face trimitere la funcția de asistență care îi revine Comisiei în cadrul procedurii în fața Curții. În plus, acesta observă că statele membre recurg în special la posibilitatea de a formula observații atunci când interesele lor concrete, cum ar fi validitatea normelor naționale sau interesele resortisanților lor, sunt puse în discuție sau, într-un mod mai general, în cazul în care este vizată situația statelor membre în cadrul sistemului comunitar.

reglementări naționale, acesta din urmă este informat mai devreme cu privire la o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare care provine de la o instanță a acestui stat membru.

e) Comparație sistematică cu dispozițiile privind procedura preliminară de urgență

83. Astfel cum rezultă și din dispozițiile Regulamentului de procedură referitoare la procedura preliminară de urgență, motive urgente pot chiar impune informarea prioritară a unui anumit stat membru. Astfel, articolul 104b alineatul (2) din Regulamentul de procedură prevede că o trimitere preliminară prin care sunt adresate una sau mai multe întrebări referitoare la domeniile vizate de titlul VI al Tratatului privind Uniunea sau de titlul IV al celei de a treia părți din Tratatul CE – atunci când instanța națională a solicitat aplicarea procedurii de urgență sau când președintele a solicitat camerei desemnate să examineze necesitatea judecării trimiterii preliminare potrivit acestei proceduri – este de îndată comunicată de grefier statului membru de care aparține această instanță [34]. În interesul desfășurării unei proceduri rapide, celelalte părți interesate menționate la articolul 23 din Statutul Curții nu sunt notificate în acest stadiu, ținându-se seama de necesitatea de a traduce documentele din cadrul procedurii. Aceste dispoziții pot fi interpretate drept o recunoaștere implicită, din partea legiuitorului comunitar, a necesității de a informa prioritar statul membru în cauză. Având în vedere această opțiune a legiuitorului, nu s-ar putea reproșa Republicii Ungare că a prevăzut norme proprii pentru a garanta că guvernul este informat cât mai curând posibil cu privire la o trimitere preliminară care provine de la una dintre instanțele sale.

3. Concluzie

84. Având în vedere ansamblul acestor elemente, nici din articolul 23 din Statutul Curții și nici din celelalte dispoziții ale dreptului comunitar nu se poate deduce existența unor norme de drept care se opun unei dispoziții procedurale naționale care obligă instanțele naționale ce adresează Curții o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare să trimită concomitent decizia de trimitere preliminară ministerului justiției, în scop de informare.

34 — Potrivit lui Wägenbaur, B., *op. cit.* (nota de subsol 7), art. 104b Verf EuGH, punctul 9, p. 245, o astfel de cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare este, în caz de urgență, notificată de îndată părților în cauză și, ulterior, celorlalte părți interesate menționate la articolul 23 din Statutul Curții, adică înainte ca, în speță, Curtea să stabilească dacă cererea în cauză trebuie să facă obiectul unei proceduri de urgență. Aceeași situație este valabilă și cu privire la decizia prin care se dispune ca cererea de pronunțare a unei hotărâri preliminare să fie sau să nu fie judecată potrivit procedurii de urgență.

C — *Cu privire la a doua și la a treia întrebare preliminară*

înainte de a examina chestiunile juridice ridicate de instanța de trimitere.

1. Generalități

2. Întinderea competenței de interpretare a Curții

85. A doua întrebare preliminară are ca obiect, în esență, interpretarea articolului 234 CE. Prin intermediul acestei întrebări, instanța de trimitere urmărește să se stabilească dacă competența de interpretare a Curții se extinde și asupra noțiunii „clauză abuzivă" în sensul articolului 3 alineatul (1) din Directiva 93/13 și a clauzelor enumerate în anexa la această directivă. A treia întrebare preliminară, care se referă la facultatea Curții de a fixa criterii de interpretare, este adresată în mod expres în ipoteza în care se răspunde afirmativ la a doua întrebare preliminară și prezintă o legătură strânsă cu aceasta din urmă. Prin urmare, este oportun să oferim un răspuns comun celor două întrebări.

86. Modul în care sunt formulate întrebările preliminare sugerează că instanța de trimitere are o serie de incertitudini în ceea ce privește rolul Curții și cel al instanțelor naționale în cadrul interpretării și aplicării Directivei 93/13. În aceste condiții, considerăm că este indispensabil, în vederea unei mai bune înțelegeri a relației de cooperare care caracterizează procedura întrebărilor preliminare, să prezentăm mai întâi, pe scurt, competența generală de interpretare a Curții,

87. În ceea ce privește primul aspect, trebuie să ne referim din nou la faptul că, în principiu, toate normele de drept comunitar pot să facă obiectul unei cereri de interpretare. Articolul 220 alineatul (1) CE confirmă că, în cadrul competențelor care îi revin, Curtea de Justiție are sarcina ca, în interpretarea Statutului, să asigure respectarea „legii" în general. Articolul 234 primul paragraf litera (b) CE precizează în plus că această competență de interpretare a Curții vizează în special „actele adoptate de instituțiile Comunității", și anume ansamblul dreptului derivat, inclusiv actele juridice menționate la articolul 249 CE. Prin urmare, Curtea este competentă în mod logic să interpreteze un act juridic precum Directiva 93/13. Această facultate vizează de asemenea noțiunile juridice care figurează în aceste acte, care, potrivit jurisprudenței, trebuie să facă, în principiu, obiectul unei interpretări autonome a dreptului comunitar, atât timp cât nu există nicio trimitere expresă la dreptul statelor membre [35].

35 — A se vedea printre altele Hotărârea din 18 ianuarie 1984, Ekro (327/82, Rec., 107, punctul 11), Hotărârea din 19 septembrie 2000, Linster (C-287/98, Rec., p. I-6917, punctul 43), Hotărârea din 9 noiembrie 2000, Yiadom (C-357/98, Rec., p. I-9265, punctul 26), Hotărârea din 6 februarie 2003, SENA (C-245/00, Rec., p. I-1251, punctul 23), Hotărârea din 12 octombrie 2004, Comisia/Portugalia (C-55/02, Rec., p. I-9387, punctul 45), Hotărârea din 27 ianuarie 2005, Junk (C-188/03, Rec., p. I-885, punctele 27-30), și Hotărârea din 7 decembrie 2006, SGAE (C-306/05, Rec., p. I-11519, punctul 31).

88. În ceea ce privește noțiunea „clauză abuzivă” prevăzută la articolul 3 din Directiva 93/13, aceasta din urmă nu face, cu siguranță, nicio trimitere la concepte care aparțin dreptului statelor membre. Totuși, astfel cum a menționat în mod întemeiat Curtea, această dispoziție, prin referirea la noțiunile de bună-credință și de dezechilibru semnificativ între drepturile și obligațiile părților, nu definește *decât în mod abstract* elementele care conferă un caracter abuziv unei clauze contractuale care nu a făcut obiectul unei negocieri individuale [36]. În pofida încercării legiuitorului comunitar de a concretiza această noțiune, prin referirea, cuprinsă la articolul 3 alineatul (3), la o listă de clauze prevăzută în anexa la directivă, criteriul privind abuzul este în mod evident *formulat doar sub forma unei clauze generale* [37]. Noțiunea „clauză abuzivă” este, așadar, o noțiune juridică neclară, al cărei conținut normativ trebuie precizat.

89. Totuși, astfel cum afirmă Curtea în Hotărârea SENA [38] în ceea ce privește noțiunea „remunerație echitabilă” prevăzută la articolul 8 alineatul (2) din Directiva 92/100 [39] și astfel cum am menționat în mod detaliat în Concluziile noastre recente din 11 mai 2010 prezentate în cauza C-467/08 (SGAE, aflată pe rolul Curții) cu privire la exemplul noțiunii „compensație echitabilă” pentru copiile realizate pentru uz personal, prevăzută la articolul 5 alineatul (2) litera (b) din Directiva 2001/29 [40], necesitatea de a preciza o noțiune nu se opune de la bun început clasificării acesteia drept noțiune autonomă de drept comunitar, care trebuie să facă obiectul unei interpretări uniforme în toate statele membre. Dimpotrivă, trebuie să se acorde o atenție deosebită obiectului și scopului unei dispoziții care exprimă voința prezumată a legiuitorului comunitar. În acest context, trebuie menționat obiectivul apropierii legislațiilor, astfel cum este acesta vizat de Directiva 93/13 [41], care

36 — A se vedea Hotărârea din 7 mai 2002, Comisia/Suedia (C-478/99, Rec., p. I-4147, punctul 17), și Hotărârea din 1 aprilie 2004, Freiburger Kommunalbauten (C-237/02, Rec., p. I-3403, punctul 20).

37 — În acest sens, a se vedea Pfeiffer, în *Das Recht der Europäischen Union* (editat de Grabitz/Hilf), volumul IV, Comentariu privind Directiva 93/13, Observații preliminare, A5, punctul 28, p. 14, și Basedow, J., „Der Europäische Gerichtshof und die Klauselrichtlinie 93/13: Der verweigerte Dialog”, *Festschrift für Günter Hirsch zum 65. Geburtstag*, 2008, p. 58.

38 — Citată la nota de subsol 35.

39 — În cauza SENA, Curtea a trebuit să interpreteze noțiunea „remunerație echitabilă”, prevăzută la articolul 8 alineatul (2) din Directiva 92/100/CEE a Consiliului din 19 noiembrie 1992 privind dreptul de închiriere și de împrumut și anumite drepturi conexe dreptului de autor în domeniul proprietății intelectuale (JO L 346, p. 61, Ediție specială, 17/vol. 1, p. 120). Curtea a făcut mai întâi trimitere la jurisprudența citată anterior, referitoare la interpretarea autonomă a noțiunilor de drept comunitar, și a observat apoi că Directiva 92/100 nu conținea nicio definiție a noțiunii în cauză. În această privință, Curtea a plecat în mod vădit de la principiul potrivit căruia legiuitorul comunitar a omis intenționat să definească o metodă detaliată și obligatorie de calculare a acestei remunerații. Curtea a recunoscut astfel în mod expres facultatea statelor membre de a stabili ele însele detaliile referitoare la calculul unei astfel de „remunerații echitabile”, stabilind „criteriile cele mai pertinente pentru a asigura, în limitele impuse de dreptul comunitar, și în special de Directiva 92/100, respectarea acestei noțiuni de drept comunitar”, și s-a limitat la a invita statele membre să respecte într-un mod cât mai uniform posibil, pe teritoriul Comunității, noțiunea „remunerație echitabilă”, ținând seama de obiectivele Directivei 92/100, menționate în mod special în considerentele acesteia. În această privință, trebuie subliniat că faptul că noțiunea menționată trebuie să fie concretizată cu ajutorul unor criterii care trebuie stabilite la nivel național nu a împiedicat Curtea să indice că noțiunea „remunerație echitabilă” prevăzută la articolul 8 alineatul (2) din Directiva 92/100 trebuie să fie interpretată și pusă în aplicare în mod uniform în toate statele membre. Astfel, având în vedere circumstanțele specifice ale cauzei respective, Curtea a putut de asemenea să confirme în final caracterul de drept comunitar al noțiunii, precum și necesitatea unei interpretări autonome la nivel comunitar.

40 — Directiva 2001/29/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 22 mai 2001 privind armonizarea anumitor aspecte ale dreptului de autor și drepturilor conexe în societatea informațională (JO L 167, p. 10, Ediție specială, 17/vol. 1, p. 230).

41 — A se vedea temeiul juridic (articolul 95 CE), precum și, printre altele, considerentele (1), (2), (3) și (10) ale Directivei 93/13.

implică în mod necesar dezvoltarea unor concepte autonome de drept comunitar, inclusiv o terminologie uniformă. Misiunea de a preciza noțiunea comunitară „clauză abuzivă" cu ajutorul unei interpretări obligatorii pentru toate instanțele Uniunii ține de competența Curții, care dispune, în această privință, de o competență de a decide în ultimă instanță [42].

90. Având în vedere considerațiile anterioare, trebuie să se răspundă de asemenea afirmativ la întrebarea suplimentară prin intermediul căreia se solicită să se stabilească dacă competența de interpretare a Curții se extinde și asupra clauzelor enumerate în anexa la directivă. Corectitudinea acestui punct de vedere este confirmată de Hotărârea Océano Grupo [43], în cuprinsul căreia Curtea s-a referit, în scopul interpretării articolului 3 din Directiva 93/13, la clauza menționată la punctul 1 litera (q) din anexa la directivă [44]. Acest aspect rezultă și din Hotărârea Pannon [45], în care Curtea precizează în mod expres că, în Hotărârea Océano Grupo, prin exercitarea competenței care îi este conferită de articolul 234 CE, a interpretat „criteriile generale" utilizate de legiuitorul comunitar pentru a defini noțiunea de clauză abuzivă, prin raportare la tipul de clauză menționat la punctul 1 litera (q) din anexă.

3. Delimitarea competenței între Curte și instanțele naționale în cadrul activității de control al clauzelor abuzive

a) Diferența dintre interpretarea și aplicarea dreptului comunitar

91. Această constatare introduce un alt aspect al chestiunii analizate care merită să fie

42 — În acest sens, a se vedea Röthel, A., „Missbrauchlichkeitskontrolle nach der Klauselrichtlinie: Aufgabenteilung im supranationalen Konkretisierungskatalog", *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht*, 2005, p. 422, care arată că opinia preponderentă în doctrină pleacă în prezent de la principiul conform căruia revine Curții, statuând în ultimă instanță, sarcina de a concretiza clauzele generale și noțiunile al căror conținut normativ trebuie precizat. Curtea are competența de concretizare cu titlu definitiv, dispunând astfel de o prerogativă în acest sens. Autorul invocă obiectul procedurii întrebărilor preliminare și obiectivul apropierii legislațiilor, deoarece, în caz contrar, dreptul comunitar nu ar putea realiza acest din urmă obiectiv. Leible, S., *op. cit.* (nota de subsol 44), p. 426, se referă de asemenea la faptul că, potrivit opiniei preponderente din doctrină, noțiunea de caracter abuziv menționată la articolul 3 alineatul (1) din Directiva 93/13 trebuie să facă obiectul unei interpretări comunitare autonome. Orice altă opinie ar nega efectul util al dreptul derivat, precum și efectul apropierii legislațiilor urmărit de directive. În acest sens, a se vedea de asemenea Müller-Graff, P.-C., „Gemeinsames Privatrecht in der Europäischen Gemeinschaft", în *Gemeinsames Privatrecht in der Europäischen Gemeinschaft*, ediția a doua, Baden-Baden, 1999, p. 56 și urm., care consideră că, în cadrul interpretării directivelor în materia dreptului privat, Curtea îndeplinește rolul de instanță civilă. În exercitarea funcției sale, Curtea ar fi chemată în mod regulat să concretizeze și, prin urmare, să dezvolte dreptul comunitar, întemeindu-se pe noțiuni juridice vagi și care fac astfel obiectul unei interpretări în conformitate cu obiectul dispozițiilor directivelor în cauză. Cu titlu de exemplu, autorul menționează noțiunea de caracter abuziv prevăzută la articolul 3 alineatul (1) din Directiva 93/13.

43 — Hotărârea din 27 iunie 2000, Océano Grupo Editorial și Salvat Editores (C-240/98-C-244/98, Rec., p. I-4941, denumită în continuare „Hotărârea Océano Grupo").

44 — A se vedea Hotărârea Océano Grupo (citată la nota de subsol 43, punctul 22). Leible, S., „Gerichtsstandsklauseln und EG-Klauselrichtlinie", *Recht der Internationalen Wirtschaft*, 6/2001, p. 425, se pronunță de asemenea în mod evident în favoarea unei competențe de interpretare a Curții.

45 — Citată la nota de subsol 4, punctul 42.

clarificat. În realitate, dacă analizăm a doua întrebare preliminară nu în mod literar, ci ca o invitație adresată Curții de a preciza modul de repartizare a sarcinilor între Curte și instanțele naționale în cadrul controlului clauzelor abuzive, trebuie mai întâi să atragem atenția instanței de trimitere asupra normei generale [46] conform căreia, în cadrul unei proceduri întemeiate pe articolul 234 CE, repartizarea competențelor între Curte și instanța națională presupune că interpretarea dreptului comunitar revine celei dintâi, iar aplicarea acestuia revine celei de a doua. În consecință, Curtea nu are dreptul să aplice normele de drept comunitar la un caz concret și, prin urmare, nu are nici competența de a clasifica dispozițiile dreptului național prin raportare la astfel de norme. Cu toate acestea, Curtea poate furniza instanței naționale toate indicațiile de care are nevoie pentru a interpreta dreptul comunitar și care i-ar putea fi utile pentru a aprecia efectele acestor dispoziții.

92. Astfel cum am precizat recent în Concluziile prezentate la 29 octombrie 2009 în cauza C-484/08 (Caja Madrid), ca urmare a acestei repartizări a competențelor în ceea ce privește controlul clauzelor abuzive, repartizare inerentă procedurii prevăzute la articolul 234 CE, Curtea nu poate să se pronunțe direct cu privire la posibilitatea de a controla o clauză [47], nici, *a fortiori*, cu privire la compatibilitatea unei clauze cu Directiva 93/13, ci poate decide doar asupra modului în care trebuie să fie interpretată Directiva 93/13 cu privire la o clauză determinată [48]. Instanța națională trebuie, la rândul său, ținând seama de Directiva 93/13, de dispozițiile naționale de transpunere relevante, precum și de elementele de interpretare furnizate de Curte, să analizeze dacă respectiva clauză trebuie să fie

46 — A se vedea Hotărârea din 27 martie 1963, Da Costa și alții (28/62-30/62, Rec., p. 59), și Hotărârea din 12 februarie 1998, Cordelle (C-366/96, Rec., p. I-583, punctul 9). În acest sens, a se vedea de asemenea Craig, P./De Búrca, G., *EU Law*, ediția a patra, Oxford, 2008, p. 493, în opinia cărora articolul 234 CE conferă cu siguranță Curții competența de a interpreta tratatul, însă nu o autorizează în mod expres să aplice tratatul acțiunii principale. Granița dintre interpretarea și aplicarea dreptului ar caracteriza modul de repartizare a competențelor între Curte și instanțele naționale. Potrivit acestora, Curtea ar interpreta tratatul, iar instanțele naționale ar aplica această interpretare la cazul concret. Potrivit lui Schima, B., *Kommentar zu EU- und EG-Vertrag* (editat de H. Mayer), ediția a douăsprezecea, Viena, 2003, articolul 234 CE, punctul 40, p. 12, instanțelor naționale le revine obligația de a aplica o normă de drept comunitar în cadrul litigiului concret. Autorul recunoaște totuși că nu este întotdeauna simplu să se facă o distincție între interpretarea și aplicarea unei norme. Aubry, H./Poillot, E./Sauphanor-Brouillard, N., „Panorama Droit de la consommation", *Recueil Dalloz*, 13/2010, p. 798, se exprimă de asemenea în acest sens și amintesc că, în materia trimiterii preliminare prevăzute la articolul 267 TFUE, competențele Curții sunt de interpretare, iar nu de aplicare, ceea ce se dovedește a fi dificil de respectat în practică.

47 — A se vedea de asemenea Nassall, W., „Die Anwendung der EU-Richtlinie über missbräuchliche Klauseln in Verbraucherverträgen" în *Juristenzeitung*, 14/1995, p. 690.

48 — A se vedea punctul 69 din Concluziile prezentate la 29 octombrie 2008 în cauza Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid (Hotărârea din 3 iunie 2010, C-484/08, Rep., p. I-4785). În acest sens, a se vedea Schlosser, P., în *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*, ediția a treisprezecea, Berlin, 1998, Einleitung zum AGBG, punctul 33, p. 18, în opinia căruia este exclus să se solicite Curții să stabilească dacă sunt abuzive clauzele stabilite în aceste tipuri de contracte descrise în mod precis. A se vedea în mod similar Whittaker, S., „Clauses abusives et garanties des consommateurs: la proposition de directive relative aux droits des consommateurs et la portée de l'harmonisation complète", *Recueil Dalloz*, 17/2009, p. 1153, care face trimitere la jurisprudența Curții, în primul rând la Hotărârile Freiburger Kommunalbauten și Pannon.

calificată ca fiind abuzivă în sensul articolului 3 alineatul (1) din directivă.

b) Jurisprudența în materie, începând cu Hotărârea Freiburger Kommunalbauten

93. Astfel cum dovedește norma generală privitoare la competența de interpretare și de aplicare a dreptului comunitar, caracteristicile esențiale ale acestei repartizări a competențelor au fost stabilite de mai mult timp în jurisprudența Curții. Cu toate acestea, în ceea ce privește controlul clauzelor abuzive incluse în contractele încheiate cu consumatorii în sensul Directivei 93/13, abia odată cu pronunțarea Hotărârii Freiburger Kommunalbauten [49], caracteristicile menționate pot fi considerate ca fiind stabilite [50]. Se impune, așadar, să prezentăm pe scurt punctele esențiale care rezultă din aceasta.

94. În hotărârea respectivă, Curtea a constatat că este cu siguranță abilitată, în cadrul exercitării competenței de interpretare a dreptului comunitar care îi este conferită de articolul 234 CE, să interpreteze criteriile generale utilizate de legiuitorul comunitar pentru a defini noțiunea de clauză abuzivă, dar că nu se poate pronunța cu privire la aplicarea acestor criterii generale în privința unei anumite clauze, care trebuie să fie examinată în funcție de circumstanțele specifice cauzei [51].

95. Prin urmare, Curtea de Justiție a subliniat rolul particular al instanțelor naționale în combaterea clauzelor abuzive, prin faptul că le revine sarcina de a stabili în mod concret dacă o clauză contractuală întrunește criteriile necesare pentru a fi calificată drept clauză abuzivă în sensul articolului 3 alineatul (1) din directivă [52]. În opinia Curții, care face trimitere la articolul 4 din Directiva 93/13, elementele cauzei pe care instanțele naționale trebuie să le ia în considerare în cadrul controlului unei clauze includ natura bunurilor sau a serviciilor care constituie obiectul contractului și toate circumstanțele care însoțesc încheierea contractului. Trebuie subliniat faptul că, în acest context, este necesar să se

49 — Citată la nota de subsol 36.

50 — Röthel, A., *op. cit.* (nota de subsol 42), p. 424, consideră că, odată cu pronunțarea Hotărârii Freiburger Kommunalbauten, Curtea a realizat o schimbare clară a orientării, pledând în prezent pentru o repartizare pragmatică a competențelor între aceasta și instanțele naționale în cadrul acțiunii de combatere a clauzelor abuzive incluse în contractele încheiate cu consumatorii. Pfeiffer, T., „Prüfung missbräuchlicher Klauseln von Amts wegen (Gerichtsstand) – Günstigkeitsprinzip nach Wahl des Verbrauchers" în *Neue Juristische Wochenschrift*, 32/2009, p. 2369, consideră că, odată cu pronunțarea Hotărârii Freiburger Kommunalbauten, Curtea a dorit să își stabilizeze jurisprudența ezitantă referitoare la repartizarea competențelor între aceasta și instanțele naționale în cadrul controlului clauzelor abuzive. Aubry, H./Poillot, E./Sauphanor-Brouillard, N., *op. cit.* (nota de subsol 46), p. 798, văd în această hotărâre o confirmare a repartizării competențelor expuse mai sus în ceea ce privește interpretarea și aplicarea dreptului comunitar.

51 — Hotărârea Freiburger Kommunalbauten (citată la nota de subsol 36).

52 — *Ibidem*, punctul 25.

examineze de asemenea consecințele pe care clauza respectivă le poate avea în cadrul dreptului aplicabil contractului, ceea ce implică o examinare a sistemului juridic național [53].

în contractele încheiate cu consumatorii, avocatul general își exprima temerea că aceste clauze generează în mod constant trimiteri preliminare. Aceste argumente sunt convingătoare, deoarece rolul Curții nu poate fi de a aprecia ea însăși caracterul abuziv al oricărei clauze contractuale care îi este supusă analizei. Având în vedere multiplicitatea aspectelor de fapt și de drept național care trebuie luate în considerare în cauzele concrete [54], proximitatea între instanța *a quo* și faptele litigiului principal reprezintă un avantaj de care instanța Uniunii Europene ar

96. Curtea de Justiție a urmat astfel Concluziile avocatului general Geelhoed, care s-a pronunțat în favoarea unui control descentralizat al clauzelor abuzive la nivelul statelor membre, cu respectarea monopolului de interpretare al Curții. În concluziile sale, avocatul general a făcut trimitere, pe de o parte, la *necesitatea unei repartizări clare a competențelor* între Comunitate și statele membre în domeniul protecției consumatorilor. Pe de altă parte, acesta s-a pronunțat în favoarea unei *utilizări economice a acțiunilor în justiție.* În ceea ce privește cel din urmă punct, în mod întemeiat avocatul general a atras atenția implicit cu privire la riscul de a se recurge în mod excesiv la procedura prevăzută la articolul 234 CE dacă aprecierea caracterului abuziv al unei clauze definite ar trebui să intre în competența Curții. Ținând seama de caracterul general al noțiunii „clauză abuzivă” și de faptul că forma și conținutul acestor clauze sunt foarte variate

53 — *Ibidem*, punctul 21.

54 — Atât timp cât nu există drept civil european uniform, interpretarea Curții cu privire la noțiunea de abuz prevăzută la articolul 3 alineatul (1) din Directiva 93/13 în raport cu o clauză particulară depinde în continuare de datele furnizate de judecătorii naționali în privința aspectelor de drept național în cauza respectivă. Totuși, în principiu, este posibil ca Curtea să recurgă, în mod subsidiar, la proiecte de codificare elaborate de academicieni europeni, cum ar fi „Draft Common Frame of Reference” (DCFR), în scopul de a ajunge la soluții adecvate în litigiile de drept civil. În acest sens, a se vedea Heinig, J., „Die AGB-Kontrolle von Gerichtsstandsklauseln – zum Urteil Pannon des EuGH” în *Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht*, 24/2009, p. 886 și urm., care face trimitere la dezvoltarea progresivă a dreptului privat european, precum și la elaborarea unor norme europene comune în domeniul dreptului contractelor, în DCFR sau într-un viitor cadru de referință comun, care vor fi în măsură să ofere Curții, în viitor, criterii necesare pentru a realiza un control mai intens al clauzelor la nivel european. Freitag, R., „Anmerkung zum Urteil Freiburger Kommunalbauten” în *Entscheidungen zum Wirtschaftsrecht*, 2004, p. 398, este, dimpotrivă, sceptic în această privință. Acesta consideră de asemenea că este, în principiu, posibil ca, de la caz la caz, Curtea să dezvolte un numitor juridic comun specific dreptului comunitar, pe baza acquis-ului comunitar în dreptul civil și a unei comparații a sistemelor juridice naționale. Având în vedere însă faptul că Directiva 93/13 acoperă în principiu toate domeniile de drept civil, rolul Curții s-ar transforma, în acest caz, în cel de substitut al legiuitorului civil, ceea ce ar determina probleme la nivelul repartizării orizontale a competențelor în cadrul Comunității, precum și în ceea ce privește securitatea juridică.

trebui să profite în scopul asigurării protecției consumatorului [55].

97. În sfârșit, avocatul general a invocat argumentul *importanței dreptului național* în combaterea clauzelor abuzive. Aceste clauze abuzive apar în raporturile de drept privat, care sunt guvernate într-o mai mare măsură de dreptul național. Prin urmare, este posibil ca aceeași categorie de clauze să aibă consecințe juridice diferite în sisteme de drept diferite. Având în vedere că aprecierea caracterului abuziv al unei clauze contractuale *in concreto* depinde în primul rând de dreptul național [56] și că interpretarea, precum și aplicarea dreptului național țin de competența exclusivă a instanței naționale, ne raliem la rândul nostru acestui argument.

98. Principiile descrise mai sus sunt confirmate de Hotărârea Mostaza Claro [57], precum și de recenta Hotărâre Pannon [58]. În această privință, Hotărârea Pannon cuprinde o clarificare suplimentară, în sensul că revine instanțelor naționale sarcina de a aprecia caracterul abuziv al unei clauze contractuale în lumina considerațiilor abstracte incluse în hotărârea Curții [59]. Cu toate acestea, singura concluzie care rezultă din hotărârea respectivă este faptul că instanța națională trebuie, în exercitarea competențelor sale de control, să țină seama de elementele de interpretare furnizate de instanța comunitară [60].

99. În acest context, trebuie subliniat totuși faptul că orientările cuprinse în aceste hotărâri nu pot să fie considerate în niciun caz exhaustive. Dimpotrivă, acestea nu reprezintă decât câteva dintre „criteriile generale", în sensul jurisprudenței, pe care Curtea le poate furniza instanței naționale în temeiul monopolului său de interpretare a dreptului comunitar. Concretizarea, la nivel comunitar,

55 — Basedow, J., *op. cit.* (nota de subsol 37), p. 61, constată în mod întemeiat că ar trebui să fie invocate în mod deschis considerații de politică judiciară. În opinia sa, Curtea nu se poate pronunța cu privire la caracterul abuziv al clauzelor contractuale în fiecare caz în parte. Pe de altă parte, Curtea ar trebui să dispună de posibilitatea de a fixa criterii orientative și în ceea ce privește interpretarea clauzei generale prevăzute la articolul 3 din Directiva 93/13. Potrivit lui Heinig, J., *op. cit.* (nota de subsol 54), p. 886, caracterul abuziv al unei clauze poate depinde de o multitudine de circumstanțe specifice ale unei cauze, a căror apreciere poate, în virtutea considerațiilor legate de eficacitate și de stadiul actual al dreptului privat european, să fie încredințată instanțelor naționale. Freitag, R., *op. cit.*, p. 398, arată că respectivul caracter abuziv al clauzelor contractelor de aderare nu poate fi apreciat decât în prezența unui criteriu de referință juridic. În măsura în care nu există o codificare uniformă a dreptului civil la nivel european, această referință juridică constă în diferitele sisteme juridice naționale, care nu intră totuși în competența de apreciere a Curții. Whittaker, S., *op. cit.* (nota de subsol 48), p. 1154, consideră că instanța națională comună reprezintă forumul potrivit pentru a constata caracterul abuziv al unei clauze contractuale, deoarece aceasta se află în cea mai bună poziție pentru a aprecia contextul național în care este utilizată clauza în cauză.

56 — În acest sens, a se vedea Bernadskaya, E., „L'office du juge et les clauses abusives: faculté ou obligation?" în *Revue Lamy droit d'affaires*, 42/2009, p. 71, care subliniază faptul că aprecierea *in concreto* a clauzelor contractelor încheiate cu consumatorii se realizează de instanțele naționale, în conformitate cu normele de drept național.

57 — Citată la nota de subsol 16, punctele 22 și 23.

58 — Citată la nota de subsol 4, punctul 42.

59 — *Ibidem*, punctul 43.

60 — Hotărârea preliminară a Curții dobândește putere de lucru judecat formal și material și face legătura cu instanța de trimitere, precum și cu ansamblul instanțelor naționale sesizate cu cauza principală, inclusiv instanțele ulterioare. A se vedea Hotărârea din 24 iunie 1969, Milch-, Fett- und Eierkontor (29/68, Rec., 165, punctul 3). În acest sens, a se vedea Schwarze, J., *op. cit.* (nota de subsol 17), punctul 63, p. 1826.

a criteriului caracterului abuziv în sensul articolului 3 alineatul (1) din directivă trebuie înțeleasă în final ca un proces continuu, care trebuie să fie ghidat în definitiv de Curte. Rolul acesteia trebuie să fie de a preciza în mod progresiv criteriile abstracte ale controlului caracterului abuziv și de a schița, odată cu acumularea experienței, cadrul unui control comunitar al caracterului abuziv. Trimiterea preliminară, considerată expresie a relației de partajare a sarcinilor între Curte și instanțele naționale, constituie mijlocul adecvat pentru a atinge rezultate adecvate și economice din punct de vedere procedural [61].

101. Trebuie să se răspundă la a treia întrebare preliminară în sensul că cererea de pronunțare a unei hotărâri preliminare care are ca obiect o astfel de interpretare poate – în interesul unei aplicări uniforme în toate statele membre a nivelului de protecție a drepturilor consumatorilor garantat de Directiva 93/13 – să urmărească să se stabilească aspectele de care instanța națională poate sau trebuie să țină seama în cazul aplicării criteriilor generale prevăzute de directivă în privința unei clauze individuale specifice.

D — *Cu privire la a patra întrebare preliminară*

4. Concluzie

1. Obiectul întrebării

100. În lumina considerațiilor care precedă, trebuie să se răspundă la a doua întrebare în sensul în care competența conferită Curții prin articolul 234 CE include interpretarea noțiunii „clauză abuzivă” menționate la articolul 3 alineatul (1) din Directiva 93/13, precum și a clauzelor enumerate în anexa la această directivă.

102. Prin intermediul celei de a patra întrebări preliminare, instanța de trimitere solicită în esență o clarificare a punctelor 34 și 35 din Hotărârea Pannon [62], în care Curtea arată următoarele:

„În aceste condiții, specificitatea procedurii jurisdicționale care se desfășoară în cadrul dreptului național între vânzător sau furnizor și consumator nu poate constitui un element

61 — În acest sens, a se vedea Röthel, A., *op. cit.*, p. 427. Potrivit acesteia, dreptul civil comunitar în devenire depinde de comunicare și de cooperare într-o mai mare măsură decât orice alt domeniu juridic. Procedura întrebărilor preliminare ar oferi posibilități importante pentru elaborarea dreptului privat supranațional și pentru conduita procesului de integrare. Autorul apreciază că Hotărârea Freiburger Kommunalbauten reprezintă o orientare în direcția bună. Repartizarea competențelor între Curte și instanțele naționale schițată în această hotărâre ar garanta rezultate adecvate și economice la nivel procedural, bucurându-se de un grad de acceptare ridicat.

62 — Citată la nota de subsol 4.

de natură să afecteze protecția juridică de care trebuie să beneficieze consumatorul în temeiul dispozițiilor directivei.

Prin urmare, trebuie să se răspundă la a doua întrebare că instanța națională are obligația de a examina din oficiu caracterul abuziv al unei clauze contractuale de îndată ce dispune de elementele de drept și de fapt necesare în acest sens. Atunci când consideră că o astfel de clauză este abuzivă, instanța nu o aplică, exceptând cazul în care consumatorul se opune. Această obligație revine instanței naționale inclusiv atunci când verifică propria competență teritorială."

103. În cererea de pronunțare a unei hotărâri preliminare, instanța de trimitere arată [63] că hotărârea nu relevă în mod clar ordinea cronologică care se impune. Fie instanța națională nu ar putea examina din oficiu caracterul abuziv al unei clauze contractuale decât atunci când dispune de elementele de drept și de fapt necesare în acest sens, fie examinarea din oficiu ar însemna de asemenea faptul că, în cadrul aprecierii caracterului abuziv al unei anumite clauze contractuale, instanța de trimitere este obligată să stabilească și să actualizeze din oficiu elementele de fapt și de drept necesare în acest sens.

63 — A se vedea pagina 2 din decizia de trimitere din 2 iulie 2009.

2. Constatările relevante ale Curții în Hotărârea Pannon, în lumina jurisprudenței referitoare la obligația de examinare din oficiu care revine instanței naționale

104. Înainte de a răspunde la întrebarea preliminară însăși, este necesar, pentru a putea preciza obiectul întrebării în cauză, să recapitulăm pe scurt constatările din Hotărârea Pannon care sunt relevante în speță, în contextul jurisprudenței existente.

105. Rezultă din jurisprudența constantă a Curții, începând cu Hotărârea Océano Grupo [64], că „protecția pe care directiva o asigură consumatorilor presupune ca instanța națională să *poată* examina din oficiu caracterul abuziv al unei clauze a contractului cu privire la care este sesizată", ceea ce este valabil și „în cazul în care aceasta examinează admisibilitatea unei cereri introduse în fața instanțelor naționale". Această formulare nu permitea totuși să se stabilească în ce măsură Curtea s-a referit la o obligație sau pur și simplu la facultatea examinării din oficiu a clauzelor abuzive. În această privință, Hotărârea Pannon a adus o precizare importantă, din moment ce Curtea a indicat în acest context că rolul instanței naționale „nu se limitează doar la dreptul de a se pronunța cu privire la natura eventual abuzivă a unei clauze contractuale", ci presupune și o *obligație* în acest sens [65]. Această obligație se aplică tuturor clauzelor abuzive și, prin urmare, și clauzelor

64 — Citată la nota de subsol 43, punctele 28 și 29, precum și Hotărârea din 21 noiembrie 2002, Cofidis (C-473/00, Rec., p. I-10875, punctele 32 și 33), și Hotărârea Mostaza Claro (citată la nota de subsol 16, punctele 27 și 28).

65 — Hotărârea Pannon (citată la nota de subsol 4).

de atribuire a competenței. Curtea afirmase deja principiul unei obligații de examinare în Hotărârea Cofidis [66] și chiar, într-un mod mai clar, în Hotărârea Mostaza Claro [67]. În Hotărârea Pannon, Curtea a adăugat că obligația de examinare din oficiu presupune în mod inevitabil că inopozabilitatea în sensul articolului 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 are loc *ipso iure* și că nu este necesară invocarea acesteia de către consumator [68].

106. Hotărârea Pannon conține o altă noutate, care constă în a preciza că instanța națională poate aplica clauza respectivă în cazul în care consumatorul, după ce instanța l-a informat, înțelege să nu invoce caracterul abuziv [69]. Avantajul acestei abordări este că evită instituirea unei protecții impuse a consumatorului și menține totuși obiectivul protejării acestuia prin informare [70].

66 — Citată la nota de subsol 64.

67 — Citată la nota de subsol 16.

68 — Hotărârea Pannon (citată la nota de subsol 4, punctul 24).

69 — *Ibidem*, punctul 33.

70 — În acest sens, a se vedea Heinig, J., *op. cit.* (nota de subsol 54), p. 886. Osztovits, A./Nemessányi, Z., „Missbräuchliche Zuständigkeitsklauseln in der ungarischen Rechtsprechung im Licht der Urteile des EuGH" în *Zeitschrift für Europarecht, internationales Privatrecht & Rechtsvergleichung*, 2010, p. 25, constată că, în acest mod, Curtea a răspuns întrebării teoretice, care nu fusese încă soluționată, legată de posibilitatea instanței naționale de a constata de asemenea nulitatea în cazul în care consumatorul, după ce a fost informat cu privire la caracterul abuziv, dorește să mențină clauza respectivă. Autorii consideră că, în urma pronunțării acestei hotărâri, se pare că principiul *pacta sunt servanda* se impune în fața principiului inopozabilității clauzelor abuzive, cu toate că dispozițiile directivei sunt, conform Hotărârii Mostaza Claro, de ordin public.

3. Apreciere juridică

107. Cu toate acestea, astfel cum Comisia a observat în mod întemeiat, întrebarea preliminară nu se referă la situația în care o clauză contractuală este abuzivă în mod efectiv, ci la situația în care o instanță națională constată caracterul *eventual* abuziv al unei clauze contractuale, adică atunci când instanța națională se limitează la a presupune acest caracter abuziv, fără să îl poată stabili cu certitudine. Având în vedere că directiva nu conține nicio dispoziție în această privință, în principiu, dreptul procedural național este cel care s-ar aplica, în conformitate cu principiul autonomiei procedurale a statelor membre [71].

108. Pe de altă parte, principiul autonomiei procedurale a statelor membre nu poată să aibă drept rezultat faptul ca protecția consumatorului, astfel cum este prevăzută, potrivit jurisprudenței, la articolele 6 și 7 din Directiva 93/13 [72], să fie afectată. Constatările de la punctul 34 din Hotărârea Pannon, în temeiul cărora „specificitatea procedurii jurisdicționale care se desfășoară în cadrul dreptului național între vânzător sau furnizor

71 — A se vedea punctul 65 din prezentele concluzii.

72 — Curtea a apreciat că această competență a instanței de a examina din oficiu caracterul abuziv al unei clauze reprezintă un mijloc adecvat atât pentru a atinge rezultatul stabilit la articolul 6 din directivă, și anume să se evite faptul ca un consumator individual să fie ținut de o clauză abuzivă, cât și pentru a contribui la realizarea obiectivului menționat la articolul 7 din directivă, întrucât o asemenea examinare poate să aibă un efect disuasiv și, prin urmare, să determine încetarea utilizării clauzelor abuzive în contractele încheiate cu consumatorii de un vânzător sau furnizor (a se vedea Hotărârea Océano Grupo, citată la nota de subsol 43, punctul 28, Hotărârea Cofidis, citată la nota de subsol 64, punctul 32, și Hotărârea Mostaza Claro, citată la nota de subsol 16, punctul 27.

și consumator nu poate constitui un element de natură să afecteze protecția juridică de care trebuie să beneficieze consumatorul în temeiul dispozițiilor directivei", trebuie să fie de asemenea înțelese în acest sens. În consecință, sunt necesare anumite limitări punctuale ale autonomiei de reglementare în materie procedurală a statelor membre, în anumite cazuri, în scopul atingerii obiectivelor directivei [73]. Trebuie să se stabilească dacă Hotărârea Pannon evocă o asemenea limitare a autonomiei de reglementare în materie procedurală a statelor membre și, în caz negativ, dacă o astfel de limitare ar fi oportună.

109. La punctul 35 din Hotărârea Pannon, Curtea a arătat că instanța națională are obligația de a examina din oficiu caracterul abuziv al unei clauze contractuale „*de îndată ce* dispune de elementele de drept și de fapt necesare în acest sens". Curtea a preluat recent această formulare în Hotărârea Asturcom [74]. Totuși, considerăm că această teză trebuie înțeleasă în sensul că obligația de examinare ia naștere numai în cazul în care instanța consideră că din argumentele părților sau din alte împrejurări [75] rezultă indicii cu privire la un eventual caracter abuziv al unei clauze. Doar în acest caz trebuie instanța să examineze mai amănunțit propriile îndoieli cu privire la validitatea clauzei, fără să fie necesar ca una dintre părți să invoce în mod concret caracterul abuziv [76]. Cu toate acestea, din hotărâre nu rezultă că instanța națională ar avea obligația

73 — Heinig, J., *op. cit.* (nota de subsol 54), p. 885, arată că principiul autonomiei procedurale a statelor membre nu este intangibil și pot fi justificate aceste limitări ale principiului. În opinia sa, obligația de a examina clauzele de atribuire a competenței din cadrul condițiilor generale de vânzare nu constituie o limitare inacceptabilă a autonomiei de reglementare în materia dreptului de procedură al statelor membre. Astfel cum autorul indică în mod întemeiat, competențele Uniunii Europene în materia dreptului consumatorilor nu se limitează la un singur domeniu, ci pot să se refere de asemenea la aspecte de ordin procedural. Pe de altă parte, clauzele de atribuire a competenței ar putea complica chiar punerea în aplicare a drepturilor materiale ale consumatorilor, astfel cum se demonstrează în cauzele Océano Grupo și Pannon. Punctul 1 litera (q) din anexa la Directiva 93/13, în temeiul căruia clauzele care obstrucționează dreptul consumatorului de a introduce acțiuni în justiție pot fi declarate ca fiind abuzive, dovedește faptul că directiva acoperă și aspecte procedurale.

74 — Citată la nota de subsol 16, punctul 53.

75 — Dintr-o comparație a diferitelor versiuni lingvistice rezultă că teza în cauză se referă fie la o derulare cronologică, fie la o condiție. Făcând abstracție de diferențele minime, toate versiunile lingvistice indică faptul că examinarea caracterului abuziv nu trebuie să aibă loc decât *după* obținerea elementelor de drept și de fapt necesare în acest sens. Daneză: „*så snart* den råder over de oplysninger om de retlige eller faktiske omstændigheder, som denne prøvelse kræver"; germană: „*sobald* es über die hierzu erforderlichen rechtlichen und tatsächlichen Grundlagen verfügt"; franceză: „*dès qu'*il dispose des éléments de droit et de fait nécessaires à cet effet"; engleză: „*where* it has available to it the legal and factual elements necessary for that task"; italiană: „*a partire dal momento in cui* dispone degli elementi di diritto e di fatto necessari a tal fine"; portugheză: „*desde que* disponha dos elementos de direito e de facto necessários para o efeito"; slovenă: „*če* razpolaga s potrebnimi dejanskimi in pravnimi elementi"; spaniolă: „*tan pronto como* disponga de los elementos de hecho y de Derecho necesarios para ello"; olandeză: „*zodra* hij over de daartoe noodzakelijke gegevens, feitelijk en rechtens, beschikt"; maghiară: „*amennyiben* rendelkezésére állnak az e tekintetben szükséges ténybeli és jogi elemek".

76 — În acest sens, a se vedea Mayer, C., „Missbräuchliche Gerichtsstandsvereinbarungen in Verbraucherverträgen: Anmerkung zu EuGH, Urteil vom 4.6.2009, C-243/08 – Pannon GSM Zrt./Erzsébet Sustikné Györfi" în *Zeitschrift für Gemeinschaftsprivatrecht*, 2009, p. 221. Poissonnier, G., „La CJCE franchit une nouvelle étape vers une réelle protection du consommateur" în *Recueil Dalloz*, 34/2009, p. 2314, pleacă de asemenea, în mod evident, de la acest principiu atunci când afirmă că, în Hotărârea Pannon, Curtea a supus obligația de a examina din oficiu caracterul abuziv al unei clauze contractuale condiției ca instanța să dispună de elementele de drept și de fapt necesare în acest sens. Punctul de vedere exprimat de Aubry, H./Poillot, E./Sauphanor-Brouillard, N., *op. cit.* (nota de subsol 46), p. 798, potrivit căruia constatarea Curții este „logică din punct de vedere procedural", nu este tocmai explicit, dar se aplică probabil în același sens.

menționată în cazul în care nu dispune de aceste elemente.

110. Cu alte cuvinte, dreptul comunitar nu conține nicio dispoziție care ar obliga instanța națională să întreprindă din proprie inițiativă investigații cu scopul de a obține elementele de drept și de fapt necesare pentru a aprecia caracterul abuziv al unei clauze contractuale în cazul în care aceste elemente nu sunt disponibile. Competențele instanței naționale sunt, dimpotrivă, stabilite de dreptul procedural național. În acest cadru, trebuie să se precizeze că, în dreptul statelor membre, procedura civilă este caracterizată de *principiul disponibilității*, în temeiul căruia părților le revine sarcina de a prezenta faptele relevante în baza cărora instanța urmează să se pronunțe. Această situație este valabilă și în cazul dreptului maghiar de procedură civilă, întrucât rezultă în orice caz din cea de a patra întrebare preliminară că, în principiu, o măsură de cercetare judecătorească nu poate fi dispusă decât la cererea părților [77].

111. În Hotărârea van Schijndel și van Veen [78], Curtea a recunoscut în mod neechivoc limitele pe care această caracteristică specifică a procedurii civile naționale le aduce în privința examinării din oficiu de către instanța națională. În această hotărâre, Curtea constată că „dreptul comunitar nu impune instanțelor naționale să invoce din oficiu un motiv întemeiat pe încălcarea dispozițiilor comunitare atunci când examinarea acestui motiv le-ar determina să renunțe la rolul pasiv care le este impus, depășind cadrul litigiului astfel cum acesta a fost delimitat de părți și întemeindu-se pe alte fapte și circumstanțe decât cele pe care și-a întemeiat cererea partea care are un interes în aplicarea respectivelor dispoziții". De aici rezultă că, în domeniul procedurii civile, principiul disponibilității impune anumite limite în privința competenței de examinare a instanței naționale, care trebuie să fie acceptate în dreptul comunitar [79].

112. Făcând abstracție de aceste considerații, este îndoielnic dacă este absolut necesar ca instanța națională să aibă obligația de a realiza

77 — În acest sens, a se vedea Osztovits, A./Nemessányi, Z., *op. cit.* (nota de subsol 70), p. 25, care fac trimitere la articolul 164 din Codul de procedură civilă maghiar.

78 — Citată la nota de subsol 16.

79 — În acest sens, a se vedea Poissonnier, G., *op. cit.* (nota de subsol 76), p. 2314, care consideră că principiul disponibilității din procedura civilă constituie o limitare a obligației de examinare a instanței naționale.

o examinare exhaustivă pentru a îndeplini obiectivul de control al clauzelor abuzive vizat de Directiva 93/13. O clauză contractuală care ar putea eventual să fie considerată abuzivă, deoarece stabilește că litigiile rezultate dintr-un contract sunt de competența unei instanțe în raza căreia are sediul vânzătorul sau furnizorul [80], ar putea astfel să fie examinată de instanța națională în cadrul examinării din oficiu a propriei sale competențe, fără ca instanța respectivă să aibă nevoie de argumente detaliate din partea părților. Acest aspect este de asemenea confirmat de situația procedurală din cauza principală. Rezultă din dosar că instanța de trimitere a constatat, înainte de stabilirea datei ședinței, că domiciliul pârâtului nu este situat în circumscripția sa teritorială și că reclamanta a depus o cerere de emitere a unei somații de plată, invocând condițiile generale de vânzare, în fața instanței situate în apropierea sediului său, ceea ce a suscitat îndoielile instanței de trimitere cu privire la clauza contractuală în cauză. Instanța de trimitere evocă în final bănuiala privind existența unei clauze de atribuire a competenței care prezintă un caracter abuziv.

80 — A se vedea Hotărârea Océano Grupo (citată la nota de subsol 43, punctele 21-24). În această hotărâre, Curtea arată că o clauză de atribuire a competenței, inclusă, fără să fi făcut obiectul unei negocieri individuale, într-un contract încheiat între un consumator și un vânzător sau furnizor și care conferă competență exclusivă instanței în raza căreia este situat sediul vânzătorului sau al furnizorului, trebuie să fie considerată abuzivă în sensul articolului 3 din directivă, în măsura în care aceasta creează, prin ignorarea cerinței de bună-credință, un dezechilibru semnificativ între drepturile și obligațiile părților care decurg din contract, în detrimentul consumatorului. În opinia Curții, o asemenea clauză de atribuire a competenței impune consumatorului obligația de a se supune competenței exclusive a unei instanțe care poate fi situată la distanță mare de domiciliul său, ceea ce care determina ca prezentarea sa în fața instanței să fie mai dificilă. În cazul litigiilor care au ca obiect sume limitate, cheltuielile legate de înfățișarea consumatorului ar putea fi disuasive și l-ar putea determina pe acesta să renunțe la orice fel de acțiune în justiție sau la orice apărare. Curtea consideră că o asemenea clauză intră astfel în categoria clauzelor care au drept obiect sau efect să excludă sau să obstrucționeze dreptul consumatorului de a introduce acțiuni în justiție, categorie prevăzută la punctul 1 litera (q) din anexa la directivă. Această clauză permite în schimb vânzătorului sau furnizorului să regrupeze totalitatea acțiunilor contencioase aferente activității sale profesionale la tribunalul în a cărui rază este situat sediul său, astfel încât organizarea înfățișării sale în fața instanței este facilitată și este mai puțin costisitoare. În acest sens, a se vedea Poissonnier, G., *op. cit.* (nota de subsol 76), p. 2313. Potrivit lui Osztovits, A./Nemessányi, Z., *op. cit.* (nota de subsol 70), p. 23, această jurisprudență nu a fost acceptată, de-a lungul anilor, de practica judiciară din Ungaria. Dimpotrivă, în prezent, încă se mai obișnuiește ca vânzătorul sau furnizorul să insereze, în cadrul condițiilor generale de vânzare, o clauză de atribuire a competenței în temeiul căreia părțile convin asupra competenței exclusive a instanței în circumscripția căreia este situat sediul vânzătorului sau al furnizorului ori – situație care se regăsește chiar și mai frecvent – a instanței situate cel mai aproape de sediul respectiv.

113. În cauzele care nu privesc clauzele de atribuire a competenței, ci obligațiile contractuale materiale, ar fi de așteptat de asemenea, de regulă, ca instanței naționale să i se pună la dispoziție cel puțin un exemplar din contractul de consum, acesta fiind cel mai important element de probă a cererilor formulate. În lumina Hotărârii Pannon, instanța națională ar dispune deja de „elementele de drept și de fapt necesare” pentru examinarea din oficiu a caracterului abuziv al unei clauze contractuale. Instanța națională ar fi astfel în măsură să dea curs obligației sale de a examina din oficiu caracterul abuziv al unei clauze contractuale. În numeroase cazuri, instanța națională nu ar trebui, așadar, să întâmpine dificultăți practice deosebite. Aceasta nu exclude totuși posibilitatea ca, în practică, să existe clauze contractuale al căror caracter abuziv nu poate fi stabilit decât în urma unei examinări detaliate. Cu toate acestea, astfel cum am menționat deja, în lipsa unei obligații

prevăzute de dreptul comunitar în acest sens, o astfel de examinare nu este posibilă decât în temeiul dreptului procedural național.

114. Principiile echivalenței și efectivității [81], menționate deja, nu impun recunoașterea unei obligații a instanței naționale de efectuare a cercetării judecătorești. În ceea ce privește respectarea echivalenței în cazuri concrete, se pare că, în cadrul procedurilor care se întemeiază exclusiv pe dreptul național, instanța națională nu dispune de competențe sporite decât în cadrul procedurilor care vizează garantarea drepturilor de care beneficiază cetățenii în temeiul Directivei 93/13. În acest context, nu se poate identifica nicio încălcare a principiului echivalenței. Este de asemenea dificil să se stabilească modul în care exercitarea drepturilor conferite de Directiva 93/13 ar deveni imposibilă în practică sau extrem de dificilă. Considerațiile expuse mai sus [82] dovedesc tocmai faptul că inexistența, în dreptul statelor membre, a unei obligații în sarcina instanței naționale de a efectua o cercetare judecătorească nu o împiedică în mod necesar pe aceasta din urmă să ia cunoștință de elementele de drept și de fapt necesare pentru a aprecia caracterul abuziv al unei clauze contractuale, în cadrul examinării din oficiu a competenței sale sau pe baza argumentației părților. În plus, inexistența acestei obligații nu o împiedică pe aceasta ca, în cadrul organizării materiale a procedurii, să pună în discuția părților, dacă este cazul, elemente de fapt și de drept cu privire la chestiunea în litigiu, precum și să adreseze întrebări [83]. În măsura în care o asemenea obligație de organizare a procedurii este prevăzută de dreptul național, instanța națională este obligată să procedeze astfel încât părțile să se poată pronunța în mod exhaustiv și în timp util cu privire la toate faptele relevante, să completeze în special indicațiile insuficiente privind faptele invocate, să indice mijloacele de probă și să formuleze cereri relevante [84]. Prin urmare, trebuie remarcat faptul că inexistența unei obligații de investigație în sarcina instanței naționale nu determină o încălcare a principiilor echivalenței și efectivității.

115. Principiul general de drept comunitar privind dreptul la o protecție jurisdicțională efectivă impune statelor membre să pună la

81 — A se vedea punctul 67 din prezentele concluzii.

82 — A se vedea punctul 112 din prezentele concluzii.

83 — Herb, A., *Europäisches Gemeinschaftsrecht und nationaler Zivilprozess*, Tübingen, 2007, p. 232, consideră că o obligație materială de organizare a procedurii constituie un mijloc adecvat pentru a lua în considerare în mod adecvat interesul consumatorului de a beneficia de protecție juridică.

84 — Poissonnier, G., *op. cit.* (nota de subsol 76), p. 2315, indică în mod corect că instanța civilă nu se mai poate mulțumi în prezent „să fie un arbitru care numără loviturile, lăsând în totalitate în sarcina părților conducerea procesului". În calitate de administrator și organizator, instanța civilă deține un rol activ în cadrul procesului civil. În materia dreptului consumatorilor, aceasta ar trebui să acționeze ca o contrapondere, rolul său fiind cel de a supraveghea respectarea normelor. Aceasta nu înseamnă că instanța ar favoriza una dintre părțile în litigiu. Instanța ar acționa mai degrabă în slujba legii. Scopul dublu al dreptului consumatorilor ar fi protecția consumatorilor și impunerea unui comportament moral al pieței. Acest dublu scop a modificat și a îmbogățit într-o oarecare măsură rolul instanței. Aceasta ar trebui să asigure respectarea scopului urmărit prin lege, precum și aplicarea eficientă a acesteia.

dispoziția cetățenilor Uniunii căi de atac care să le permită să își valorifice justiție drepturile care le sunt conferite de dreptul comunitar. Posibilitatea valorificării drepturilor pe cale judiciară prezintă o importanță fundamentală pentru titularul drepturilor, întrucât acest aspect conferă valoare practică acestor drepturi. Cu toate acestea, nu rezultă că dreptul comunitar impune ca principiul pasivității instanței din procedura civilă să fie abandonat și înlocuit cu *principiul investigației.* O asemenea cerință ar depăși obiectivul protecției jurisdicționale efective și ar încălca, prin urmare, principiul proporționalității [85]. Principiul protecției jurisdicționale efective impune doar ca statele membre să ia măsurile necesare pentru a proteja în mod adecvat persoanele în așa fel încât să se evite pierderea drepturilor lor conferite de dreptul comunitar din cauza necunoașterii etapelor și a demersurilor procedurale. Statele membre dispun de o marjă de apreciere în ceea ce privește alegerea mijloacelor în acest sens. Un mod adecvat de protecție a părților, care respectă în același timp autonomia procedurală a statelor membre, ar putea, de exemplu, să fie posibilitatea și, în cadrul procedurilor jurisdicționale importante și complexe, obligația de a fi reprezentat de un avocat (element coroborat cu acordarea asistenței judiciare), obligația instanței de a oferi explicații, informații și de a adresa întrebări părților, precum și obligația de organizare a procedurii, menționată anterior [86].

4. Concluzie

116. Prin urmare, răspunsul la a patra întrebare trebuie să fie că Directiva 93/13 trebuie interpretată în sensul că aceasta nu impune instanței naționale care constată caracterul eventual abuziv al unei clauze contractuale obligația de a efectua o cercetare judecătorească din oficiu în vederea stabilirii elementelor de fapt și de drept necesare acestei aprecieri în cazul în care dreptul procedural național nu o abilitează în acest sens decât la cererea părților, iar acestea din urmă nu au formulat o astfel de cerere.

85 — În acest sens, a se vedea Herb, A., *op. cit.* (nota de subsol 83), p. 231 și urm.

86 — A se vedea punctul 114 din prezentele concluzii.

VII — Concluzie

117. Având în vedere considerațiile anterioare, propunem Curții să răspundă la întrebările preliminare adresate de Budapesti II. és III. Kerületi Bíróság după cum urmează:

„1) Nici din articolul 23 din Statutul Curții, nici din celelalte dispoziții ale dreptului comunitar nu se poate deduce existența unor norme de drept care se opun unei dispoziții procedurale naționale care obligă instanțele naționale ce adresează Curții o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare să trimită concomitent decizia de trimitere ministrului justiției, în scop de informare.

2) Competența Curții prevăzută la articolul 234 CE include competența de interpretare a noțiunii «clauză abuzivă» menționată la articolul 3 alineatul (1) din Directiva 93/13/CEE a Consiliului din 5 aprilie 1993 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii, precum și clauzele enumerate în anexa la această directivă.

3) Cererea de pronunțare a unei hotărâri preliminare care are ca obiect o astfel de interpretare poate – în interesul unei aplicări uniforme în toate statele membre a nivelului de protecție a drepturilor consumatorilor garantat de Directiva 93/13 – să urmărească să se stabilească aspectele de care instanța națională poate sau trebuie să țină seama în cazul aplicării criteriilor generale prevăzute de directivă în privința unei clauze individuale specifice.

4) Directiva 93/13 trebuie interpretată în sensul că aceasta nu impune instanței naționale care constată caracterul eventual abuziv al unei clauze contractuale obligația de a efectua o cercetare judecătorească din oficiu în vederea stabilirii elementelor de fapt și de drept necesare acestei aprecieri în cazul în care dreptul procedural național nu o abilitează în acest sens decât la cererea părților, iar acestea din urmă nu au formulat o astfel de cerere."